

JULIA BAVOUZET

Hivatali eskü a magyar közszoigálatban

A közszoigák esketése sajátos politikai kultúrák lenyomata, ezért az eskütétel gyakorlatát, mivel a hagyományba illeszkedik, érdemes alávetni hosszú távú elemzésnek. Míg manapság a magyar¹ („Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek”), az angol² („*I do swear that I will well and truly serve Her Majesty Queen Elizabeth II*”), a belga³ („*Je jure fidélité au Roi, obéissance à la Constitution et aux lois du Peuple belge*”) és a luxemburgi⁴ köztisztviselőknek („*Je jure fidélité au Grand-Duc, obéissance à la Constitution et aux lois de l'État*”) az uralkodó vagy az állam iránti hűségükről is tanúbizonyságot kell tenniük (*Treueid*), addig a német⁵ és az osztrák⁶ köztisztviselőket csak szakmai esküjük (*Amstseid*) köti, francia társaiknak⁷ pedig a hivatalba lépésüket megelőzően általában nem is kell esküt tenniük.

E politikai jogi aktust egyértelműsége folytán problémamentesnek szokták tekinteni, ezért a történetírás érdeklődését mindeközéig csak kevésé keltette fel⁸ – holott a hivatali

¹ „Én, ... becsületesre és lelkiismeretemre fogadom, hogy Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek; jogszabályait megtartom és másokkal is megtartatom; tiszttségemet a magyar nemzet javára gyakorolom.” (Az eskütevő meggyőződése szerint:) „Isten engem úgy segítjen!”, 2011. évi CXCV. tc. 44. §.

² A hivatali eskü (*official oath*) nem azonos a hűségesküvel (*Oath of Allegiance*), melyet a kormány tagjai és a parlamenti képviselők tesznek le (*Promissory Oaths Act 1868*).

³ Ez a forma az alkotmányos képviselői monarchia 1831. évi létrejöttével alakult ki, és azóta is érvényben van (1831. július 20-i rendelet, 38. cikk).

⁴ Az Államtanácsról szóló 2017. június 16-i törvény 38. cikke.

⁵ Az állami tisztviselők (*Bundesbeamten*) az alábbi esküszöveget mondják el: „*Ich schwöre, das Grundgesetz und alle in der Bundesrepublik Deutschland geltenden Gesetze zu wahren und meine Amtspflichten gewissenhaft zu erfüllen (so wahr mir Gott helfe)*.” (Bundesbeamtenengesetz-BBG, §64).

⁶ „*Ich gelobe, dass ich die Gesetze der Republik Österreich befolgen und alle mit meinem Amte verbundenen Pflichten treu und gewissenhaft erfüllen werde*.” (Beamten-Dienstrechtsgesetzes-BDG, §7) Itt nem valódi esküről, hanem csak egyfajta ünnepélyes fogadalomról van szó.

⁷ 1870 óta a közigazgatásban dolgozóknak nem kell politikai esküt tenniük, azt ugyanis a köztársaság kikiáltásával eltörölték.

⁸ Ezt a megállapítást támasztja alá az a konferencia is, amelynek előadásai hamarosan megjelennek: Bismuth, Hervé – Taubert, Fritz (dir.): *La question du serment. De l'âge du prince à l'ère des peuples*. Heidelberg, 2019. Mindazonáltal úgy tűnik, a német történetírást jobban érdekli a hivatali eskük politikai vetülete. Conze, Vanessa: *Treue schwören. Der Konflikt um den Verfassungseid in der Weimarer Republik*. Historische Zeitschrift, Bd. 297. (2013) no. 2. 354–389.; Weichlein, Siegfried: *Religion und politischer Eid im 19. und 20. Jahrhundert*. In: Bluhm, Harald – Fischer, Karsten – Llanque, Marcus (Hrsg.): *Ideenpolitik. Geschichtliche Konstellationen und gegenwärtige Konflikte*. Berlin, 2012. 309–420. A magyar történetírás elsődlegesen azok jogi aspektusa iránt érdeklődik. Bartoniek Emma: *A koronázási eskü fejlődése 1526-ig*. Századok, 51. évf. (1917) 1. sz. 5–46.

vagy szolgálati eskü intézményesítése a modern közigazgatás kialakulását rögzíti, tartalmának változásai pedig az adott állam értékeit tükrözik. A hivatali eskü mint *par excellence* hivatalos beszéd, de mint az állam szakramentalitása rituális „performálása” is bonyolult jogi, politikai és antropológiai megfontolások tárgya.

A jelen tanulmány a Magyar Királyság tanácsosai által tett eskü archeológiájának felvázolására tesz kísérletet, amely vezérfonalként szolgál majd ahhoz, hogy a keresztény királyság kezdeteiig visszatekintsünk. Ezzel célunk egyrészt annak megértése, hogyan jött létre a király (majd később az állam) szolgálaira nézve kötelező eskü, másrészt arra a kérdésre keressük a választ, hogy a 19–20. század során milyen változásokon ment keresztül a király, az alkotmány, majd később a nemzet iránti hűség fogadalma. Ahhoz, hogy ezt megtehessek, főképpen a törvényszövegek (*Corpus Juris Hungarici*) által rögzített esküszövegeket, majd a levéltárakban megőrzött esküminta-gyűjteményeket fogjuk megvizsgálni. Az eskütétel rituális és politikai vetületével (az eskü ünnepélyes letételével vagy elutasításával) csak érintőlegesen foglalkozunk.

A hivatali eskü bevezetése

Maga a hivatali vagy szolgálati eskü fogalma, amely általánosságban az adminisztratív funkciók betöltéséhez szükséges eskükre vonatkozik, a magyar jogi terminológiában csak a 18. század közepén jelenik meg.⁹ Korábban csak tanácsosi eskü, bírói eskü, királyi eskü létezett, valamint különböző funkciókat ellátó eskük (hűségi, hűbéri, hódolati, titoktartási eskü, illetve az igazságszolgáltatásban a tanúsító, perdöntő, erősítő, tisztító, patvarhárító, hiteztető stb. eskü). Ez a fogalom tehát, amely *per definitionem* a közszolgálat formalizálásához és a hivatalok létrejöttéhez kapcsolódik, korántsem tekinthető történeti evidenciának, ezért archeológiájának e hivatalok kialakulását kell nyomon követnie.

A középkori Magyarország

Ahogy a hivatali eskü is a modern kor terméke, úgy a hivatalnok/tisztviselő is később, az állami köztisztviselő pedig még később jelenik meg. A középkorban a tisztségviselőket egyszerűen csak titulusaik jelölik. Közülük némelyeket már a kezdetektől fogva eskü köt – erre utal egyébként az esküdt bíró vagy a szolgabíró (*iudex nobilium*) elnevezés, akiknek már a 13. századtól kezdve kötelező volt esküt tenniük,¹⁰ vagy az alkalmi esküdtek (*iurati assessores*), akiknek *ad hoc* megbízatásuk értelmében az imént említett bírónak kellett segítséget nyújtaniuk a bűnözők összeírásában, hogy azokat át lehessen küldeni a királyi igazságszolgáltatás képviselőinek. Mivel az Árpád-kori Magyarországon a hivatalos írásbeliség csak csekély mértékben terjedt el,¹¹ ezen esküszövegeknek kevés nyoma maradt fent. Például bár ismert, hogy 1387-ben a székesfehérvári országos gyűlés, viharos körülmények közt elrendelt egy bizonyos esküt a királyi (majd országos) tanácsi tanácsosok használatára, ennek szövege nem ismert. Annyit tudunk róla, amennyit egy 14. századi töredékes másolat említ, miszerint elvárták a tanácsuraktól, jövőben esküdjenek arra, hogy nem csupán a királyi felség és a ma-

⁹ A „hivatali eskü” terminus 1751-ben jelenik meg először a *Corpus Juris*ban, mégpedig a koronaörökre vonatkozóan (*Corpus Juris Hungarici*, 1751: IV).

¹⁰ Béli Gábor: *A „nemesek négy bírója”, a szolgabírók működésének első korszaka (1268–1351)*. Pécs, 2008.

¹¹ Solymosi László: *Az írásbeliség fejlődése az Árpád-korban*. In: uő: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Diplomatai és pecsétani tanulmányok. Budapest, 2006. 193–215.

guk érdekeire, hanem a közérdekre, az ország és Szent Korona érdekére is mindenkor tekintettel lesznek.¹² Az alkalmi esküdtek esküjét sikerült megtalálni, akik Nagy Lajos király uralkodása idején, mivel többségükben nem beszéltek latinul, a következő szöveget mondták: „ISTEN teged vgy fegebben, Szűz Maria melleted te veg napodon ízent fiánac előtte vgy tamadgyon, ISTENNEC mind ízenti te erted vgy imadgyanac, ISTEN teste te vég napodon meltan neked vgy meltoztatafséc, fzőrnyű halallal vgy ne vefz el, föld tetemedet vgy fogadgya halua, harmad napon vgy ki ne vefz, ISTEN fzeniet te vég napodon vgy lathasad, őróc pokolban vgy ne temetfesz, es magul magod vgy ne fzakadgyon, hogy Vrunknac Laios királnac es ízent Koronaianac való hiufeg tartafodra, minden oruot, toluait, gyilkolt, kaczert, ember étetőket, buófoket, baiofokat, ház égetőket, fzentegyhas tőrőket, fél hiten valot, es ki Orfzag vefzedelmére, poganoknac fegetfeggel, auagy tanachal volt, ál leuel költőket, al pechet likaztokat, es kic ezekcel élnenec, es mindeneket azokat, kic vrunc Laios királnac es Orfzaganac, es fzent Koronaianac ellene es vefzedelmére tőrekedőc volnac, igazan meg mondog, meg neuzed, es ki adod, es meg nem tagadod: es irigyfégben auagy gyűlölfégben fenkit el nem vefztfz, es igazat nem hamifsitafz, es hamifat nem igazitafz. Ezeket meg nem hagyod fem keduért, fem adomanért, fem gyűlölfégbért, fem félelemért, fem barátfágért, femmiertis. Es a' mi befzed közöttetec lenne, ezt titkon tartod, es oknekül fenkinec meg nem íelented, meg fem mondog, ISTEN teged vgy fegebben, es ez fzent kereftz.”¹³ Az esküformát a nádori közgyűlés határozta meg, amelynek a 15. századig ugyancsak feladata volt, hogy a vármegyékben mozgó hatóságként az igazságszolgáltatást gyakorolja.

¹² „Item prelati et Barones pro consiliariis deputati jurabunt, quod in consiliis exhibendis et dandis non solum Regie majestatis aut eorum vel suorum propriam querent utilitatem, sed communem utilitatem Regni et sacre Corone regie; et e conuerso ipsa regia certitudo promittet bona fide Consilia ipsa in violabiliter sequi et obseruare, et si quipiam ex huiusmodi consiliariis regie serenitati falsimi et communi bono contrarium swaserint consilium, ex tunc rescita huius veri tata de medio huiusmodi consiliariorum tanquam falsus turpiter euiciatur nunquam ad eadem prebenda admittendus.” Hajnik Imre: *Az 1387-ik évi székes-fehérvári országgyűlés cikkelyei*. Magyar Történelmi Társaság, 3. sorozat, 1. köt. (1878) 173.

¹³ *Decreta constitutiones et articuli regum inclyti regni Hungariae*. 1584, 68–69. Mai helyesírással megjelent: *Corpus Juris Hungarici*, Millenniumi kiadás, 1000–1526, I. Lajos 1351. évi decretuma, 181. Bónis György egy hasonló szövegre bukkant Batthyány József esztergomi érsek (1776–1799) irattárában, amely mintájául 1565-ben egy bécsi szöveg szolgált – ez utóbbit tévesen bírácznak tulajdonítják („Forma Juramenti Dominorum Consiliariorum Magistrorum Prothonotariorum et Judicum ordinariorum, tempore Ludovici primi Regis facti”). Bónis György egyébként a dokumentum óriási jelentőségét hangsúlyozza, mivel „az egyik legrégibb nyelvemlékünköről” van szó, amely arról tanúskodik, hogy a magyar jogi nyelv, legalábbis a közigazgatás alsóbb szintjein, használatban volt („a hivatalos latinság uralma mellett kialakult a magyar jogi nyelv is a vármegyén”). Ez megkérdőjelezi a latin jogi nyelv hegemon helyzetét. Bónis György: *Régi magyar esküminták*. Magyar Nyelv, 57. évf. (1961) 279–285. Kétségtelen tény, hogy a régi magyar nyelvű esküminták igen gazdag forrást jelentenek a nyelvészek és nyelvtörténészek számára. Lásd például: *Régi Magyar Nyelvemlékek*. 2. köt. Kinizsy Pálné Magyar Benigma imádságoskönyve [Czech-kódex] 1513, Vegyes tárgyú régi magyar iratok, 1342–1599. Sajtó alá rendezte: Döbrentei Gábor. Buda, 1840. 336.; Jakubovich Emil: *Két régi magyar esküforma*. Magyar Nyelv, 29. évf. (1933) 118–121.; Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. Századok, 91. évf. (1957) 5-6. sz. 86–88.; Kovács Ferenc: *Régi magyar esküminták*. Magyar Nyelv, 57. évf. (1961) 285–295.; Kertész Balázs: *Esküszöveg magyar nyelven 1446-ból*. In: Madas Edit (szerk.): „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Budapest, 2009, 246–247.; Rajsli Ilona: *Esküszövegek Kórógyról*. Létünk, 43. évf. (2013) 3. sz. 88–100.

Az eskü három részből áll: az első részben, mint minden eskünél, az érintett Isten büntetését kéri magára arra az esetre, ha esküjét megszegi, vagyis itt egyfajta rettentő esküről (*firmissimus juramentum*) van szó. A második, hosszabb rész az eskütevő kötelességeit részletezi: mindenekelőtt hűségesnek kell lennie a királyhoz és a Szent Koronához, majd „igazán” kezdettel ígéretet kell tennie a bűnözők megnevezésére (ebből a felsorolásból egyébként kiderül, hogy melyek voltak a halállal büntetendő bűntettek a 14. században), továbbá nem lehet részrehajló („sem kedvért, sem adományért, sem gyűlölségért, sem félelmért, sem barátságért”), végül meg kell őriznie a tanáccsal összefüggésben tudomására jutott titkokat („titkon tartod”). Az eskü végén az eskütevő ismét Istenhez fordul, amiből kiderül, hogy az illető a keresztre esküdött.¹⁴ Ebben a legrégebbi esküszövegben már kezdetlegesen megjelennek mindazon elemek, amelyek az évszázadok során kikristályosodó hivatali eskü részeit képezik: az uralkodó iránti, nevezzük így, politikai hűség kötelessége, az ellátandó sajátos feladatok felsorolása, az erkölcsös viselkedés avagy [köz]szolgálati etika, végül pedig a titkok megőrzésének kívánalma. Ez az ekkor még babonás formában megjelenő eskü tehát élesen elkülönül a bírósági erősítő, valamint a hódolati esküktől (*homagialis juramentum*).

Zsigmond király 1435. évi második, úgynevezett nagy *decretuma* a tisztségviselők eskütétele szempontjából fontos állomást jelent: amellett, hogy szabályozza a magyarországi bíróságok működését, kötelezővé teszi az ott megfogalmazott bírói esküt a főtisztséget és méltóságot viselő személyek számára. Az eskütétel törvényben rögzített általános kötelezettsége tehát már jóval a 18. századi abszolutizmust megelőzően megjelenik.¹⁵ Az 1. cikk kimondja, hogy a nádor, a tárnokmester és a kancellár, valamint az összes rendes bíró, bán, vajda, megyei ispán és szolgabíró köteles „tisztségükbe és hivatásukba való beiktatásuk alkalmával” a következő esküt letenni, mégpedig „királyi felségünk vagy kirendeltjeink kezébe”¹⁶: „*Ego T. juro per Deum [et justitiam], et per gloriosam Dei genitricem virginem Mariam, et per omnes sanctos, et electos Dei: quod omnibus, et singulis coram me causantibus, absque cujusvis personae, divitis scilicet, et pauperis acceptione; omnibusque, prece, praemio, favore, amore, et odio postpositis, et remotis, prout scilicet secundum Deum, et ejus justitiam faciendum cognovero, justum, et verum iudicium, et justitiam faciam, meo pro posse. Sic*

¹⁴ A középkorban az eskütevőknek általában a keresztre (felszentelt vagy külön az adott alkalomra készített feszületre) kellett felesküdniük. Az eskühöz kapcsolódó sajátos mozdulatokkal kapcsolatban, amelyekről igen keveset tudunk, lásd. Béli Gábor: *Az eskütétel sajátos módjai a középkori Magyarországon*. Jogtörténeti Szemle, (2007) különszám: *Justitiától a bírói pálcáig (Jogi kultúra, processusok, rituálék és szimbólumok)*. 120–130. A szerző itt megkülönbözteti egymástól a testi esküt (*juramentum corporale*), amely közben egy szent tárgyat kellett megérinteni (az evangéliumot, a keresztest stb.), a fejre tett esküt (*juramentum ad caput*), amely során az esküt tevő saját életére esküdött, végül a földre tett esküt (*juramentum supra terram*), amelyet fedetlen fővel és mezítláb kellett letenni. Ekkor, vagyis a középkorban, amikor az eskünek még nincs standardizált írásos formája, nem annyira a kimondott szavak, mint inkább a mozdulatok kölcsönöznek szimbolikus jelleget az eskünek. A későbbiekben az esküket már nem az elvégzett rítus, hanem az elhangzott szöveg alapján különböztetik meg egymástól (bírói eskü, tanácsosi eskü, tanúsító eskü, katonai eskü stb.).

¹⁵ 1758. október 28-án kelt pátensében Mária Terézia előírja a tisztviselők számára az eskütelési kötelezettséget. E fontos rendelet azonban tévesen számít az első eskütétel-kötelezettség szabályozásának.

¹⁶ A 14. századig a helyettes (al-)ispán (akit ekkor még *curialis comes*nek, nem pedig *vice comes*nek neveznek) nem a vármegye szolgálója, hanem az ispán helyettese, akiből egyébként hamarosan főispán lesz. A helyettes ispánt a főispán nevezi ki, és kezdetben előtte kell esküjét letennie (1435. évi II. decretum I. cikke). Fél évszázaddal később azonban az alispánoknak és a szolgabíráknak is a vármegyei gyűlés színe előtt kell esküjüket elmondaniuk (1486: LXXIII, 28): ez is a vármegyék fokozatos önállósodását jelzi.

*me Deus adjuvet, et beata virgo Maria, et hoc signum viviticae crucis, domini nostri Jesu Christi.*¹⁷

Megállapíthatjuk, hogy itt mindenekelőtt egyfajta erkölcsi és nem politikai esküről van szó, ahogyan azt a törvénycikk bevezető mondata is egyértelművé teszi („hogy minden aggályos gyanut, mely országunk bírái és igazságszolgáltatói ellenében ezek kedvezése, gyűlölsége miatt avagy bármilyen módon támadhatna, mindenkinek szívéből gyökeresen kiirtsunk és eltávolítsunk”). A hűbéri hűségesküvel vagy a rendeknek a koronázási ceremónián tett hódolati nyilatkozatával (*homagium*) szemben itt nem jelenik meg a hűség kívánalma. Az esküt tevő vállalja, hogy „igaz és való törvényt és igazságot [fog] tenni”, mégpedig részrehajlás nélkül („*omnibusque, prece, praemio, favore, amore, et odio postpositis, et remotis*”, amely formula szó szerint már az utóbbi szövegekben is szerepelt) és legjobb tudása szerint („tehetségemhez képest”). Ez az igen általános megfogalmazás engedte, hogy a legkülönbözőbb tisztviselőkre is terjedjen a bírói eskü.

A király szolgáinak minden valószerűség szerint különböző esküket kellett elmondaniuk, mivel tanácsosként, bíróként, a rendi országgyűlés tagjaként stb. sokféle és egyedileg meghatározott hivatalt viseltek, ráadásul egy adott megbízás idején is gyakran többféle esküt kellett letenniük. Így például a királyi embereknek (*homo regius*) az előírt bírói eskü mellett minden küldetésről visszatérve állító esküt kellett tenniük, „hogy azt, a mit láttak, cselekedtek, hallottak, megtudtak és végrehajtottak, annak rendje szerint fogják megvallani”.¹⁸ Az eskü tehát határozott időre és feladatra szólt, és bár kötelezettségét a törvény előírta, nem jelentette a középkori intézmények állandó jellegét. Azonban e bírói eskü, amely 1486-ban¹⁹ és 1492-ben²⁰ kisebb változásokon ment keresztül, alapító intézmény: egyetlen közös esküszövegformát rögzít a királyság politikai-bírói tisztviselői számára, és meghatározza az esküformula alapjait, amelyeknek bizonyos fordulatai egészen a dualizmus időszakáig fennmaradnak.²¹ Ráadásul, bár nem tudjuk, mennyire vált általánossá az eskütétel a gyakorlatban,

¹⁷ *Corpus Juris Hungarici*, 1435 (II):I, §2.

¹⁸ *Corpus Juris Hungarici*, 1486: VIII, §2-4.

¹⁹ „*Ego T. juro per Deum vivum, et per gloriosam Dei genitricem virginem Mariam, et per omnes sanctos, et electos Dei: quod omnibus coram me causantibus, et in omni negotio, quod ad officium meum pertinebit, absque cujuvis personae, divitis scilicet, et pauperis acceptione, prece, praemio, favore, timore, odio, amore, et complacentia, remotis, et postpositis; prout secundum Deum et ejus justitiam faciendum cognovero, justum, et verum iudicium, justitiam, atque executionem omnibus in rebus, pro meo posse, faciam. Sic me Deus adjuvet, et omnes sancti.*” *Corpus Juris Hungarici*, 1486: LXXIII.

²⁰ „*Ego T. juro per Deum vivum, et per gloriosam Dei genitricem virginem Mariam, et per omnes sanctos, et electos Dei: quod omnibus coram me causantibus, et in omni negotio, quod ad officium meum pertinebit, absque cujuvis personae, divitis scilicet, et pauperis acceptione; omnibusque, prece, praemio, favore, timore, odio, amore, et complacentia, remotis et postpositis; prout secundum Deum et ejus justitiam faciendum cognovero, justum, et verum iudicium, et justitiam, atque executionem, in omnibus rebus, pro meo posse faciam sic me Deus adjuvet, et omnes sancti.*” *Corpus Juris Hungarici*, 1492: XXXIII, §1.

²¹ Ennek nyomai többek között a főispánok 1860. évi esküjében (lásd 63. lábjegyzet) vagy a királyi ítélőtábla-bírák által letett eskü szövegében is fellelhetők: „Én N. N. esküszöm az igaz és mindenható Istenre, hogy [...] az előltem perlekedőknek vagy hozzám folyamodóknak személyválogatás, érdekeltség és elfogultság nélkül, kérést, jutalmat, kedvezést és kedvkeresést, féelmet és gyűlöletet félretéve, részrehajlatlanul, lelkiismeretem és meggyőződésem szerint igazságot szolgáltatok; tisztemben hiven, pontosan és serényen eljárók. Isten engem úgy segéljen!” A m. kir. igazságügyministernek 4291/I. M. E. számú rendelete, a bírói ügyviteli szabályok kiadása tárgyában (*Rendeletek Tára*, 1891).

az itt először kifejezett eskü kötelezettsége jogilag egészen a 19. századig érvényben marad.²² Vagyis a 1435-ből származó bírói eskü tekinthető az legelső magyar hivatali eskünek.

Mohács után

Mohács után, I. Ferdinánd uralkodása idején végbemegy az ország hűbéri jellegű, területileg széttagolt kormányzatának bürokratikus közigazgatássá való átszervezése. Ez immáron lehetővé teszi a Habsburg-udvarban már működő dikasztériumi rendszer bevezetését.²³ Ettől kezdve a Magyar Kancellária, valamint a Helytartóság rendszeresen megköveteli a hivatali esküt tanácsosaitól, valamint a titkáraitól, mely utóbbi funkció ekkoriban jön létre. A bürokratizálódás előretörését a hivatali eskü szövegezése is tükrözi. I. Ferdinánd megkoronázását követően a legfőbb méltóságok közül 13 főpap és 18 báró tette le az úgymondott tanácsosi esküt, köztük a Magyar Tanács néhány tagja, a nádor, a tárnokmester, a vajda és a bán, mégpedig a következő szöveggel: „En N. eskezem az elw Istenre az ew Zenth annyara mind az Zentekre, hogh felseges feyedelmnek Ferdinandus Uramnak Magyarorzagnak, es Chehorzagnak Kyralyanak, az ezen Kegyelmes Uramnak mindenek ellen yelesben pedek az ew el-lenseghy es engedetlen ellen, atalan fogva fenkit ki nem veven hyw es engedelmes lezek, es az en ertelmen zerint igaz es haznos tanochot adok mind azokrol kiket ew felsegnek melto-sagara haznara, avagy artalmara ez merendewk lenyew felseget zorgalmatoffan es hyven tudoffa tezen aze w yavara telyes ereynivel gondolok, gonozat eltavoztatom az ew felsegenek, tytok tanachat meg nem yelentem, Isten engemet ygh fegelyen es Isten mind Zenthly.”²⁴

Szemben az 1435. évi bírói esküvel, e szöveg két részből áll. Az első rész az uralkodó iránti hűség kifejezésére szolgál („hű és engedelmes leszek”) – fontos megjegyezni, hogy itt már nem szerepel a Szent Korona iránti hűség, mint a 14. századi alkalmi esküdtek (*iurati assessores*) esetében. A második rész a szakmai kötelezéseket határozza meg („értelmem szerint igaz és hasznos tanácsot adok”), és csírájában már nemcsak a titkok megtartásának kötelezettségét („titkos tanácsát meg nem jelentem”), hanem a buzgalom kívánalmát („szorgalmasan és híven”) is tartalmazza. Némely sajátosságok folytán joggal feltételezhetjük azonban, hogy itt nem a dikasztériumokban szokásban lévő tanácsosi esküről van szó: az uralkodó „osztrák” titulusai ugyanis nem szerepelnek a szövegben, s az ellenségeire tett utalás („az ő ellenségei”)

²² A *Corpus Juris Hungarici* millenniumi kiadásában a következőt találjuk: „A törvénynek az eskü letételének kötelezettségére vonatkozó általános rendelkezése hatályban van – minden tisztviselő tartozik esküt tenni a miniszterelnöktől kezdve lefelé.” *Corpus Juris Hungarici*, Millenniumi kiadás, 1000-1526, II. Ulszsló 1492. évi decretuma (I), p. 503.

²³ A mohácsi vereséget és a király halálát követően a Magyar Kancellária és a Helytartóság a királyi udvarral együtt Pozsonyba költözik, ahol olyannyira veszítenek jelentőségükből, hogy átmenetileg működésük is megszűnik. A Magyar Kancellária fokozatosan visszaszorul, tagjai a magyar Udvari Kancelláriával és az Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*) magyar osztályával (*expeditio*) olvadtak össze. E két szerv feladatköre és személyi állománya nagymértékben átfedi egymást, feladatuk a magyar ügyek képviselése Bécsben. A Helytartóság 1549-ben az osztrák dikasztériumi modellt követve modern és állandó szervként alakul újjá. A király mellett működött a Magyar Tanács, amelynek tagjai a nemesi és egyházi rendből kerültek ki, és hosszabb-rövidebb ideig Bécsben laktak az uralkodó környezetében. Az ország pénzügyeiért a *Hofkammer* ellenőrzése alatt álló Magyar Kamara volt felelős. Bővebben lásd: Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1949.; Fazekas, István: *Die Ungarische Hofkanzlei*. In: Hochedlinger, Michael – Mat'a, Petr – Winckelbauer, Thomas (Hrsg.): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. I. Bd. 1/2 Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen. Wien, 2019. 489–503.

²⁴ Supplementum Ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros 3. köt. *Ab exordio regni eorum...* Sajtó alá rendezte: Kovachich Sándor. Pest, 1801. 123.

szintén arra enged következtetni, hogy valamiféle *ad hoc* esküről beszélhetünk, amelyre a sajátos helyzet is magyarázatul szolgálhat, melybe Magyarország a mohácsi vereséget követően került. Továbbá a részrehajlás tilalmának, amely ekkor már bevett formula volt, hiánya ugyancsak gyanúra adhat okot.

Néhány évvel később, 1584-ben a tanácsosi esküminta valóban már a következőképpen néz ki: „*Ego N.&c. juro per DEUM vivum, & gloriofam DEI Genitricem Virginem Mariam, ac omnes Sanctos & electos DEI: quod cum Sacra Caefarea & Regia Majestas, Dominus meus Clementiffimus, me in Confilium fuum adhibere dignata fit, a modo in pofterum Suae Caefareae & Regiae Majestati, ac Succefforibus ejus, legitimis fcilicet Ungariae Regibus, in omnibus fidelis & obediens ero, & in quacunq; re interrogatus fuero, fidele, bonum, & utile confilium dabo, odio, amore, timore, favore, alifque complacentis & affectibus remotis, amicos Suae Majestatis Caefareae & Regiae pro amicis, inimicos pro inimicis habebó, confilia & fecreta Majestatis Suae Caefareae & Regiae mihi in confilio, vel per literas, aut alias quatercunq; commiffia, nemini pandam, nec evulgabo. Ita me Deus adjuvet, Beata Virgo Maria & omnes Sancti DEI.*”²⁵

Megtalálható itt a hivatali esküre ettől kezdve jellemző két rész: először az uralkodó – akire a szöveg ezentúl császári és királyi felségként utal – iránti hűség („*fidelis & obediens ero*”), amely mellett új elemként megjelenik az uralkodóház iránti hűség („*ac Succefforibus ejus*”) kifejezése is, másodszer pedig a hivatal ellátásával járó feladatok rögzítése, amely egyre hangsúlyosabb szerephez jut az esküszövegben. A tanácsosi hivatali tisztségre már a legelső szavak is utalnak („*me in Confilium fuum adhibere dignata fit*”), ahogyan a titkok megtartásának kötelezettsége is hangsúlyos terjedelemben szerepel, ami a hivatalos nyelv jogias stílusára és procedurálissá válására utal. Így részletes leírásra kerül a tanácsok és a titkok („*confilia & fecreta*”) megosztásának vagy felfedésének tilalma („*nemini pandam, nec evulgabo*”), függetlenül attól, hogy azok írásban vagy más formában jutottak-e az érintett tudomására („*in confilio, vel per literas, aut alias quatercunq; commiffia*”). Ez a számos kitétel éles el-lentétben áll a korábbi esküszöveg egyszerű szándéknyilatkozatával („*titkos tanácsát meg nem jelentem*”). A tanácsosi eskü valóban professzionalizálódik, így elkülönül az arisztokrata udvarokbeli szolgák és familiárisok esküjétől.²⁶ Annál is inkább, mivel csak a különböző tanácsokban és kancelláriákon funkcióban lévő és javadalmazásban részesülő tanácsosoknak kötelező esküt tenniük. A 16. századtól kezdve csakugyan gyakorlattá válik tanácsosi cím adományozásával elismerni személyes érdemeket, és nemcsak születési jog alapján az ország előljárói, vagyis a bárók és prélatosok, hanem alacsonyabb származású személyek is kaphatják.²⁷ Ezért szükséges lett elkülöníteni a tényleges, vagyis fizetett és eskühöz kötött tanácsosi tisztséget a valódi feladatvégzéssel nem járó egyszerű tiszteletbeli címtől.

A Magyar Királyság első állandó közigazgatási intézményei létrejöttével az eskütétel fontos szerephez jut az uralkodó szolgáinak professzionalizálódásában. A törvényszövegekben az olyan visszatérő fordulatok, mint például „a legszilárdabb eskü alatt” vagy „a legszigorúbb

²⁵ *Decreta constitutiones et articuli regum inclyti regni Hungariae*, 743. Ugyanezek a formulák köszönnek vissza a *Corpus Juris Hungarici* 1696. évi kiadásában.

²⁶ Duchoňová, Diana: „*Nur damit wir in unserem Ansehen und Werten nicht nachlassen...*” *Die Hofordnung als Disziplinierungsmittel an den Höfen der ungarischen Aristokraten im 17. Jahrhundert*. In: Fundárková, Anna – Fazekas István (Hrsg.): *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. 17. Jahrhundert*, Wien, 2013. 261.

²⁷ 1600 és 1636 között a *Libri Regiüben* 39 olyan tanácsnoki címről találunk említést, amelyeket személyes érdemek elismeréseként adományoztak, miközben ugyanebben az időszakban a Magyar Tanács fizetett tanácsnokainak száma mindösszesen 3 és 9 között ingadozott.

eskü alatt²⁸ az eskü és ezzel együtt az adott hivatal fontosságát hangsúlyozzák. E látszólagos racionalizáció hátterében azonban a norma és a gyakorlat jól láthatóan elválík egymástól. Például a főispánok eskütételére vonatkozó visszatérő utasítások szeszélyes gyakorlatról tanúskodnak a 16. század során, ami a kor politikai konkurenciaviszonyaira vezethető vissza.²⁹ Még a vármegyéken belül sem beszélhetünk egységes gyakorlatról, mivel az esküszöveget gyakran az adott körülményekhez igazították. A *Magyarország vármegyéi és városai* sokkötetes sorozatából is kiderül, hogy voltak bizonyos eltérések, legyen szó az Uza Imre, Gömör alispánja által 1539-ben javasolt változatról³⁰ vagy a szatmári szolgabíró által 1643-ban elmondott esküszövegről.³¹

Végül nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy e rendelkezések csak a Magyar Királyság területén belül voltak érvényesek, míg az önálló Erdélyi Fejedelemség területén másfajta jogi szabályozás volt érvényben. Az összevetés kedvéért azonban érdemes az Erdélyi Kancellárián bevett gyakorlatra is kitérni. Az önálló fejedelemség időszakában (1570–1690) az Erdélyi Kancellária tanácsosainak esküje néhány különbségtől eltekintve a bécsi dikasztériumokban bevett eskü szövegét követte: „*Ego N. iuro per Deum uiuum et fidem meam Christianam sanctumque Euangelium, quod cum Sua Serenitas, Serenissimus Hungariae et Transylvaniae Princeps, Dominus meus clementissimus, me in consilium suum adhibere dignatus est, a modo in posterum Suae Serenitati Regnoque Hungariae in omnibus fidelis et obediens ero, et in quacunque re interrogatus fuero, fidele, bonum et utile consilium, Regni Hungariae libertatibus consonum dabo, odio, amore, timore, fauore, alijsque complacentijs et aflectis semotis; amicos Suae Serenitatis et Regni pro amicis, inimicos pro inimicis habeo, consilia et secreta Suae Serenitatis et Regni mihi in consilio vel per literas*

²⁸ Például a kapitányok (1522: XIX) vagy az adókövetők esetében (1546: IX).

²⁹ *Corpus Juris Hungarici*, 1504:II, 1536:XXXV, 1542 (pozsonyi):XXXVIII, 1545:LII, 1546:XXXVIII, 1548:LXVI, 1552:XXXVIII, 1554:XIX, 1559:LII, 1563:LXVI. A király távollétében, akit ekkor helytartója helyettesített, valamint a királyi hatalom és az önállósuló vármegyék közötti konkurenciaharcból adódóan a főispánok eskütétele fontos kérdéssé vált: a rendek jogot követeltek maguknak az uralkodótól arra, hogy a főispán előttük és ne a király előtt tegye le az esküt (ahogyan az az alispánok és szolgabírók esetében 1486 óta történt), a főispánok pedig egyre gyakrabban utasították el az eskütételt annak érdekében, hogy így kivonják magukat mindenféle kötelezettség alól. Az eskü így valódi alkotmányjogi biztosítékká vált, amennyiben a vármegye csak abban az esetben volt hajlandó beiktatni a főispánt, ha az esküjét letette.

³⁰ „Én N.N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szent Háromság, egy bizony örök Isten, hogy én ezen nemes Gömör vármegyének alispáni tisztében, minden előttem perlekedőkkel személyváltogatás nélkül kéreményt, adományt, kedvezést, félelmet, szeretetet gyűlölséget, irigységet és mindeneket hátra vetvén, valamint Isten, annak igazsága, és országunk törvényei szerint tudhatom, teljes tehetséggel szegénynek, boldognak igaz törvényt és executiót szolgáltatok. Isten engem úgy segítjen.” Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. 531.

³¹ „Én Domahidy Miklós, Szatmár vármegyének szolgabírája, esküszöm az élő Istenre, Atyára, Fiúra és Szentlélek Istenre, hogy minden előttem pörlekedőknek, gazdagnak és szegénynek – nem nézvéen atyafiságot, barátságot, kedvezést, ígéretet, adományt, haragot, gyűlölséget, félelmet, sőt mindezeket hátrahagyván, igazán s hiven az én tisztemben eljárván – az ország törvénye, dekrétoma és konsztituciója szerént, tehetségem szerént igazságot tészek és a hol megengedik, igaz executiót is. Isten engem úgy segítjen, teljes Szentháromság.” Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye*. Budapest, 1908. 430.

*aut aliter qualitercunque commissa nemini pandam, nec euulgabo. Ita me Deus adiuet et fides mea Christiana.*³²

Azonban amellett, hogy az érintettek nem a királynak-császárnak, hanem az erdélyi fejedelemnek („*Hungariae et Transylvaniae Princeps*”) tesznek hűségesküt, egy még jelentősebb különbséget az Isten megszólítása jelenti. Az úgynevezett dekretális forma helyett, amely a katolikus udvarban Szűz Máriára és a szentekre utal, itt „protestáns” formában jelenik meg az eskü, amely a hitre és az evangéliumokra utal („*fidem meam Christianani sanctumque Euangelium*”). Továbbá érdemes kiemelni, hogy itt jelenik meg először a törvények betartására vonatkozó kitétel, ami jelen esetben a szabadságjogok tiszteletben tartását jelenti („*Regni Hungariae libertatibus consonum*”).

Később, II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemisége idején (1703–1705) az esküszöveg újra, rövid időre visszatér³³ a „protestáns” formához, és néhány jelentős változást mutat az Udvari Kancellária esküformájával szemben: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiú, Szent-Lélek, teljes Szent-Háromság egy bizony örök Isten, hogy én a Méltóságos Fejedelem Rákóczi Ferencz Kegyelmes Urunk ő Nagysága szolgálatja s a Nemes Ország közönséges, úgy akármely magános személyek előttem forgó dolgaiban Isten, az igazság s országunk törvénye szerint valamit igaznak talállok lenni: minden személyválogatás, barátság, kedvezés, kérelem, ajándék, szeretet, harag, félelem meggondolása nélkül, teljes tehetségem szerint arról igaz ítéletet tések s igazán is pronúciálok; semmi tanácsbeli titkokat ki nem jelentek. Isten engemet úgy segéljen!”³⁴

Erdélyben éppúgy, mint a Magyar Királyságban a hivatali eskü szövege tehát a kora újkorban kristályosodik ki. Ekkor kezdenek fokozatosan elkülönülni egymástól egyrészt a közjogi alapon államot szolgáló közhivatalnokok, másrészt a magánjogi alapon továbbra is a főúrhoz kötődő szolgák.³⁵ A közszerület kialakulása az esküszövegben is nyomon követhető: noha a tanácsosok elsődleges feladata a fejedelem személyes titkainak megőrzése (1527-ben „titkos tanácsát”, 1584-ben pedig „*secreta Majestatis Suae Caesareae & Regiae*”, ahogyan az Erdélyi Udvari Kancellárián volt használatban), a 18. század folyamán egyfajta hivatali titok is megjelenik (Rákóczi idején erre a „tanácsbeli titkokat” fordulat utal).

³² *Forma Juramenti Dominorum Consiliariorum*, 1691, közli: Szabó Károly: *Bethlen Gábor politikai levelezése III.* Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat, 4. köt. (1881) 330.

³³ A *Diploma Leopoldinum* kiadását követően Erdély ismét a királyság részévé vált, és a Habsburgok az Erdélyi Udvari Kancelláriából (1690–1848) irányították. Elképzelhető, hogy ott bevezették a többi dikasztériumban létező esküformákat, és így az Erdélyi Udvari Kancelláriát egységesítették a többi udvari szervvel –, de ennek nyoma jelenleg nem fellelhető. Tudni, hogy 1695. október 31-én történt meg a Kancellária installatiója; ez év november 12-én tette le az alkancellár és a két referendarius Dietrichstein herceg előtt az esküt (a többiek 14-én). Az esküszöveg nem maradt fenn. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) B2. 1695:23. Közli: Trócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Budapest, 1935. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, 1. Levéltári leltárak, 5.) 35.

³⁴ *Juramentum Consiliariorum Alicorum*, 1704. Közli: Thali Kálmán: *II. Rákóczy Ferencz udvartartási szabályzata*. Magyar Történelmi Tár, 3. sorozat, 4. köt. (1881) 169.

³⁵ Az úr és szolga közti viszony magánjogi jellege azonban nem jelentette azt, hogy ezt a törvény ne szabályozza. Így például egy 16. századi országgyűlési határozat elrendelte, hogy ez a viszony egy évre szóljon, mindkét fél részéről egyhavi felmondási idővel, és erre a szolga ellátást, fizetést és akár birtokot is kapjon. *Corpus Juris Hungarici*, 1552: XI.

A török uralom utáni időszak

A törökök kiűzése után, kihasználva az Oszmán Birodalom által hátrahagyott *tabula rasat*, a Habsburgok a dikasztériumokat modern kormánysszervezetekként alapították újra.³⁶ A Helytartótanács ünnepélyes beiktatására 1724. március 21-én került sor. Ez alkalommal a segédhivatali igazgató tette le a hivatali esküt a nádor jelenlétében, aki pedig már korábban Bécsben, a király színe előtt tette ugyanazt.³⁷ A többi tanácsost az irodaigazgató eskette meg, a titkárokat pedig a tanácsosok, míg a titkárok az alhivatalnokokat eskették meg.³⁸ E piramisszerű hierarchiában, amelynek csúcsán maga az uralkodó áll, minden szintre külön esküszöveg vonatkozik. Ekkor megsokasodnak a hivatalokban szinte kézikönyvekként használt eskükönyvek (*liber juramentorum*), amelyek a kancellártól vagy nádortól egészen a kapuőr-ig a különböző tisztségek ellátásához szükséges eskük mintaszövegeit tartalmazzák.³⁹

Ezek a *libri juramentorum*ok kézzel írt és tartalomjegyzékkel ellátott kötetek, amelyek a bürokrácia racionalizálásának és egységesítésének szimbólumai. Gyakran áthúzásokat, későbbi javításokat és módosításokat is tartalmaznak, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy rendszeresen használták őket. Jóllehet e kötetekből nem tudjuk meg, hogy ki határozta meg az esküszövegeket, vagy hogy milyen rituálé szerint zajlottak az eskütételek, annyi azonban ki-

³⁶ A Kancellária és a Magyar Kamara újjászervezéséről az 1715. évi diéta XVII. és XVIII. törvénye rendelkezik, míg a Helytartótanács újjáalapítását az 1722–1723. évi diéta mondja ki (1723: XCVII. törvény). A kérdésről bővebben lásd: Ember Győző: *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724–1848*. Budapest, 1940. 2.

³⁷ „Ego N.: Juro per DEUM vivum & Gloriosam DEI Genetricem Virginem MARIAM & omnes Sanctos atq Electos DEI, Quod cum Augustissimus, Potentissimus & Invictissimus Princeps, ac Dominus Dominus CAROLUS Sextus, Electus Romanorum Imperator, Haereditarius Hungariae et Bohemiae REX, Dominus Noster Clementissimus, sub decursu novissime terminatae Generalis Regni Diaetae Consilium Regio Locumtenentiale me Praeside clementer instituisset; Ob hoc Ego quoque ad exequendum iftiusmodi Munus, promitto per Fidem meam Christianam, me Altefatae Sacrae Caesareae Regiaeq Majestati deinceps quoque perpetuo fidelem, et obedientem futurum, Officiumq Praesidis antelati Consilij Regij Locumtenentialis novissimae praesertim Diaeta fundatam, Mandataq Suae Majestatis Ceasareo Regiae fideliter, ac diligenter adminiftraturum, ac ne altefatae Caesareo Regiae Majestatis Juribo, et Autoritati in quopiam praejudicetur, verum eadem firmiter conderventur, et manutenenantur, omni contu ad laboraturum. Et ut non minus Secretarii, aliique praedicti Consilii Officiales fideliter, et diligenter suum peragant Officium, et Fonctionem sedulo curaturum, Demin in occurrentibus Nogotiis fidele, debitum, et quod utilissimum videbitur, Consilium dabo, odio, amore, timore, favore, alijsq Complacentijs, aut affectibus sepositis, Consilia quoque ac Secreta nemini pandam, nec vulgabo, nulli Partium Consilio, aut praeter aqutatem adherebo, omnia deniq illa praefabo, quae Fidelem, et juratum Praesidem praefati Consilij Regij Locumtenentialis praefatare decet, et oportet. Ita me DEUS adjuvet, Beatissima Virgo MARIA Immaculata, et Omnes Sancti atq Electi DEI.” *Juramentum Comitum Palatini & Locumtenentis Regii, qua Praefidis Confilij Regij Locumtenentialis, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali Regio & Officis Eidem Subalternis*. MNL OL C 96, 5. kötet, fol. 25. Az irodaigazgató számára ezt az esküt, amely a tanácsnokok esküjével megegyezik, a Kancellária írta elő 1724. március 18-án. MNL OL C 13 (Benigna Mandata), 1724. március 18. A többi esküről az 1724. január 20-i királyi utasítás rendelkezett.

³⁸ Az eskütételre vonatkozó rendelkezések száma megsokszorozódik: csak a megeskettett tisztviselő használhatta a hivatalos pecsétet, kezelhetett közpénzt, szedhetett be adókat, írhatott alá okiratokat és hozzájuk férhetett.

³⁹ A Helytartótanács archívumában megtalálható az *Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...* (MNL OL C 96 5. kötet), az Udvari Kancellária vagy az Erdélyi Kancellária *Liber Juramentorum* (MNL OL A 82 1 kútfő, MNL OL B 22 1–2. kötet).

derül belőlük, hogy az adott esküt ki előtt kellett letenni. Ezen értékes forrásanyagokbólkövetkeztetni lehet egy bizonyos hivatali nyelv, avagy *Kanzleisprache* kialakulására is, és arra, hogy azt hogyan használták a magyar dikasztériumokban.⁴⁰ A Helytartótanácsban a tanácsosoknak a következő esküszöveget kellett elmondaniuk: „*Ego N. Juro per DEUM Vivum, et Gloriosam DEI Genitricem Virginem MARIAM, et Omnes Sanctos, atq Electos DEI, fideq mea spondeo, et promitto Serenissimo, Potentissimo, ac Invictissimo Principi Francisco Electo Romanorum Imperatori Germaniae, et Hierusalem REGI, Duci Lotharingiae, ac Barri, Magno Duci Hetruria, qua in Regno Hungariae vigore Articuli 4si Anni 1740 Bonissima Dietae Coregenti, et Serenissimae, ac Potentissimae Principi MARIAE THERESIAE Romanorum Imperatrici, Hungaria, et Bohemiae Reginae, Hareditaria Terrae Principi ac Dominae Dominae Nostrae Clementissima, quod Suis Sacris Caesaris Regijsq Majestatibus perpetuo fidelis et obediens ero, Nec non Earundam, uti et Haeredum, et Successorum Earum Honorem, Dignitatem, et commoda semper observari, ec promevere studebo. Damna vero pro Viribus avertam, occasio ne demun adepti ex Clementi Altfatarum Caesarearu Regiarumq Majestatum Resolutione Consiliariatus in Consilio Regio Locumtenentiali in Regno Hungariae Infituto in quacunq Re per modum Consilij interrogatus fuero fideliter, quod optimum, et utilissimum videbitur, Consilium dabo, odio, amore, timore, favore, alijsq Complacentijs, affectibus, aut Corruptelis femotis, Consilia quoq et Secreta praelibati Consilij nemini revelabo; debitum respective honorem, et observantiam Domino Praedidi modofati Consilij exhibebo. Nulli Partium Consilio, vel praeter aequitatem adhaerebo Instructionem Regiam in Legibus et Articulis praecipie novissimarum Diaetarum fundatam exacte observabo; omnia deniq alia praestabo, quae fidelem, et Juratum Consiliarium praestare decet, et oportet, qua quae Honestati, et Justitiae sunt consentanea. Ita me DEUS adjuvet, Beatissima Virgo MARIA Immaculata, et Omnes Sancti, atq Electi DEI.*”⁴¹

Az uralkodó titulusainak végeláthatatlan felsorolása – például itt I. Ferenc császár és Mária Terézia mint társuralkodók esetében – a 18. század közepének hivatali esküire jellemző, és barokkos stílust kölcsönöz a szövegnek. Így a hűség kifejezésre juttatása („*perpetuo fidelis et obediens ero*”) közel a felét teszi ki az esküszövegnek, amelyben egyébként a hivatásvégezéssel kapcsolatos rész is kifejtettebb formában jelenik meg. Amellett, hogy a szövegben szerepel a részrehajlás tilalmának tradicionális említése („*odio, amore, timore, favore, alijsq Complacentijs, affectibus, aut Corruptelis femotis*”), valamint a hivatalvégezéssel összefüggő titkok megtartására vonatkozó kötelezettség, új elemként megjelenik a törvények betartásának kívánalma („*Instructionem Regiam in Legibus et Articulis praecipie novissimarum Diaetarum fundatam exacte observabo*”) és főképpen a feljebbvalók iránti engedelmisség („*debitum respective honorem, et observantiam Domino Praedidi modofati Consilij exhibebo*”). Az engedelmisség követelménye, amely ekkor kerül be a hivatali eskübe, egyébiránt a központi közigazgatás minden szintjén megtalálható: a tanácsosok például a Tanács elnökének engedelmeskednek: „*...honorem, et observantiam Domino Praedidi modofati Consilij exhibebo.*” A titkárok pedig az irodaigazgatónak is engedelmisséget fogadnak: „*...Dominis Pra-*

⁴⁰ A *Kanzleisprache* formalizálásában fontos szerepet játszottak az olyan stilisztikai kézikönyvek, mint például: Kovachich Márton György: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati.* Pest, 1799.

⁴¹ *Juramenti [sic] Consiliariorum, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL C 96, 5. kötet, fol. 25.

*esidis praelibati Consilij, vel in ipsius absentia, Ejus Vices-agentis, ac Directoris quoq Cancellariae Praescriptum, et Ordinationem fideliter, et diligente adimplebo...*⁴² A kancellisták, *expeditorok* és *registratorok*, akik a hivatali hierarchia legalján helyezkednek el, esküjükben az elnöknek, az igazgatónak, valamint a tanácsosoknak és a titkároknak fogadnak engedelmességet: „...*et quaemihi a Domino Praeside antelati Concilij, vel in ipsius absentia, Ejus Vices-agente, aut a Dominis Directore Cancellariae, vel Secretarijs, in Rebus Officium meum tangentibus, injungentur, sedulo, et fideliter exequar...*”⁴³ Így aztán az esküszövegek differenciálódása a hierarchia és az engedelmesség elvének elsajátítását tükrözi.

Más jelentős eltérés is megfigyelhető a különböző hierarchikus szintek között. A szövegtörzsekben részletesebben felsorolt hivatali feladatok így differenciálódnak egymástól, és a teendők specializálódását mutatják. A kancellistáktól bizonyos gondosságot kívántak az akták elkészítésében („*scripturas attente, diligenterque conficiam*”),⁴⁴ a protocoollistáktól pedig pontos és hűséges másolatot arról, amit tanács közben elmondtak („*fideliter ac clare, omnique studio, et solertia connotabo, et protocollabo, taliterque protocollatis, post eorundem in Consilio factam perlectionem, et approbationem nihil penitus addam, vel demam, aut alio modo immutabo*”),⁴⁵ miközben a fűtőszolgákat külön figyelmeztették, hogy tűzveszélytől védjék meg az iratokat („*scrituris conficiendis, vel reponendis, deputata, clausa, & munda, nec non ab Igne, et Ignis periculo, tuta, et Secura tenebo*”).⁴⁶

Sokféleségük ellenére azonban az esküszövegek felépítése igen hasonló, bizonyos megfogalmazások változatlan formában térnek vissza bennük. A tanácsosok történelmi sajátosságának számító esküjét leszámítva, az esküszövegek standardizálódása különösen szembeötlő a *Libri Juramentorum*ban. Az uralkodó iránti hűség kinyilvánítását és titulusainak ceremoniális felsorolását a betöltött hivatal említése követi („*Officium et Servitum Secretarij Consilij Regij Locumtenentialis in Regno Hungariae instituti*”, „*functionem Regefratoris in Regno Hungariae Infituti Consilij Regij Locumtenentialis*”, „*me in functione Cancellisatae [...] inffituti*”, „*me in Conservatione, Custodia, et Ufu, Sigilli Consilij Regij Locumtenentialis in Regno Hungariae inffituti*” stb.). Ezután következnek a törvények betartására és a feljebbvalók iránti engedelmességre vonatkozó részek, majd eltérően az adott hivatali feladatok felsorolása. Az esküszövegek a személyes hűség ismételt hangsúlyozásával („*ac demum ea omnia facturus quae fidelem Servitorem Domino fuo facere, et praestare oportet*”), majd az Istenhez való fordulással zárulnak. E standardizálódás mellett azonban bizonyos eltérések meglepőek. Míg a buzgalom kötelessége mindig ugyanabban az állandósult formában jelenik meg („*fidelem, probum, honestum, et fedulum exhibebo*”), például a hivatali titok megőrzésére vonatkozó részek különböznek a titkárok („*Consilia, Vota, et Secreta in Consilio, vel alias a me percepta nemini revelabo*”) és a kancellária hivatalnokai esetében

⁴² *Juramentum Secretariorum, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali Regio & Officium Eidem Subalternis*, MNL OL C 96 5. kötet, fol. 26.

⁴³ *Juramentum Cancellistarum, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL C 96 5. kötet, fol. 33.; *Juramentum Expeditoris, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL C 96 5. kötet, fol. 30.; *Juramentum Registratoris, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OLC 96 5. kötet, fol. 29. (ez utóbbiban néhány változtatással).

⁴⁴ *Juramentum Cancellistarum, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL C 96 5. kötet, fol. 33.

⁴⁵ *Juramentum Protocolliferae, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL C 96 5. kötet, fol. 31.

⁴⁶ *Juramentum Calefactoris, Instructiones Pro Excelso Consilio Locumtenentiali...*, MNL OL, C 96 5. kötet, fol. 35.

(„*Secreta praefati Consilij, Verbis, Scriptis, Nutu, vel alio quocunque modo nemini patefaciam, aut revelabo, sed ad finem usque Vitae mea conservabo*”). Mindez azt jelzi, hogy a gyakorlatok homogenizálására irányuló minden törekvés ellenére a szövegek standardizálódása nem tekinthető lezárt folyamatnak.

A hivatásos közigazgatás fokozatos kialakulásával a mohácsi vereség utáni első dikasztériumoktól a felvilágosult abszolútizmus bürokratikus racionalizációjáig a hivatali eskü újradefiniálódására került sor. A hivatalvégzésre vonatkozó elemek fokozatosan előtérbe kerültek, és a hierarchiának megfelelően változtak és differenciálódtak, tükrözve Mária Terézia és II. József tisztviselőknél szánt számos utasítását. Az abszolút fejedelmi hatalom korában az uralkodó iránti hűség kifejezésre juttatása egyre nagyobb hangsúlyt kapott, ami már túlmutatott a szokásos hűbéri eskűn: a tisztviselő az uralkodói autoritás letéteményesévé vált. Ez a hűségeskü azonban a forradalmak és nemzetállamok korában problematikussá vált.

A hűségeskü alakváltozása

A 19. és 20. század folyamán az egész Európát felkavaró rendszerváltások következtében a hivatali eskűszövegeket is rendszeresen átfogalmazták. Éppen a szövegek e folyamatos változása készítette például Franciaországot arra, hogy végül eltörölje az eskütételre vonatkozó kötelezettséget. Ezzel szemben Magyarország a maga sajátos útját járta.

Vormärz

A magyar udvari kancellária 1806-ban közreadott *Liber Juramentorum* értékes forrást nyújt, amelyben megtalálhatjuk a felvilágosult abszolútizmus és a francia forradalom utáni időszakra megállapított eskűmintákat. Ekkor a tanácsosok következőképpen esküdtek: „*Ego N.N. juro per DEUM Vivum (et Gloriosam DEI Genitricem Virginem Mariam, et omnes Sanctos atque Electos DEI) Fideque mea spondeo, et promitto Serenissimo, Potentissimo, ac Invictissimo Principi FRANCISCO Imo Austriae Imperatori, et Germaniae, Hungaricae et Bohemiae hujus nominis V.to, Dalmatiaeque, Croatiae, Sclavoniae, etc. Regi Apostolico, Haereditario terrae Principi, ac Domino Domino Noftro Clementissimo: Quod Suae Sacrae Caesarea, et Regio Apostolicae Majestati perpetuo fidelis, obediens et devotus ero, Ejusdemque Haeredum et Succesorum Honorem, Dignitatem, Commodaque femper observare et promovere ftudebo, Damna vero pro viribus avertam, Leges Regni observabo, Privilegia, Immunitates, et Jura Regia omni Studio defendere, et quam pofsum manutenere conabor, nec permittam, quantum in me est, iisdem in quopiam praejudicari, vel derogate, et in quacunque Re per Modum Conflii interrogatus fuero, fideliter, quod optimum, ac utilifsimum videbitur Confilium dabo, Odio, Amore, Timore, Favore, aliisque Complacentiis, Affectibus, aut Corruptelis femotis, Consilia quoque, et Secreta Majestatis Suae Caesareae et Regio Apostolicae nemini pandam nec vulgabo, omnem quoque competentem Respectum Domino Cancellario exhibebo, nulli Partium Consilio, aut praetor Aequitatem adhaerebo, Omnia denique alia praestabo, quae fidelem et juratum Cancellarium praestare decet, et oportet, quaeque Honestati et Justitiae sunt consentanea; et prout de praesenti nulli secretae Societati aut Confraternitati sive intra Ambitum Sua Majestatis Caesareae et Regio Apostolicae Ditionum, sive extra illas adlectus sum, ita neque a modo in posterum ad qualemcunq; talismodi secretam Consociationem, quocunque demum sub praetextu, me immittam. Ita me DEI adjuvet (Beatissima Virgo MARIA, et omnes Sancti atque Electi DEI).*”⁴⁷

⁴⁷ *Juramentum Consillariorum Hungarico aulicorum*, MNL OL A 82 (*Liber Juramentorum*, 1806–1842), 1 kűtfő, fol. 7.

Ez az esküszöveg, melynek felépítése továbbra is a korábbiakét követi, több szempontból is érdekes. Először megtaláljuk benne a részrehajlás tilalma követelményének tanácsosok számára szokásos megfogalmazását, amely a *Liber Juramentum*ban lapozva a főispáni⁴⁸ és a bírói⁴⁹ esküben is még mindig előfordul, valamint az engedelmességre („*Respectum Domino Cancellario exhibebo*”) és a hivatali titkok megtartására vonatkozó előírást („*Secreta Majestatis Suae Caesareae et Regio Apostolicae nemini pandam nec vulgabo*”). Új elemként megjelenik azonban egy záró kitétel, amely tiltja a belépést titkos társaságokba (ez a rész hol a szövegben jelenik meg, hol pedig később az oldal alján adták hozzá), és minden hivatali eskü részévé válik.⁵⁰ Ezt a tiltást, amely a kor esküszövegeinek jellemző vonása volt, és mindenekelőtt a forradalmi gondolatokat képviselő szabadkőművességre vonatkozott, I. Ferenc vezette be 1801-ben a tisztviselők politikai beállítódásának ellenőrzésére a napóleoni háborúk és a Német-római Birodalom felbomlásának forradalmi időszakában (ugyancsak itt jelenik meg először az uralkodó mint „*Auftriae Imperatori*”, mely címet 1804-ben vette fel, az „*Electo Romanorum Imperatori Germaniae*” cím helyett).⁵¹ A hűségre vonatkozó kívánalmat megerősítik („*perpetuo fidelis, obediens et devotus ero*”), a tisztviselők pedig minden eddiginél szorosabban kötődnek az uralkodóhoz. A hivatali titok például újból az uralkodó titkává változik. Alávetettségük megerősítése céljából ettől kezdve minden esetben, amikor új tisztségbe kerülnek, újra esküt kell tenniük, és már nem elégséges ezt a közszolgálatba történő belépésükkor egyszer és mindenkorra megtenni. Ez a gyakorlat egészen 1848-ig fennmaradt.⁵²

⁴⁸ *Juramentum Supremor Comitum*, MNL OL A 82 (Liber Juramentorum, 1806–1842), 1 kútfő, fols. 61–61.

⁴⁹ *Juramentum Judicis Curiae Regiae*, MNL OL A 82 (Liber Juramentorum, 1806–1842), 1 kútfő, fol. 46.

⁵⁰ Az esküminták standardizálódása ellenére továbbra is a dikasztériumok hatáskörébe tartozik az esküszövegek meghatározása. Ebből adódóan nem meglepő, hogy a Helytartótanács tanácsosaira vonatkozó esküszöveg némiképp eltér a Kancellárián használatban lévő szövegtől: „*Ego N.N. juri per DEUM Vivum (et Gloriosum Dei Genitricem, Virginem Mariam, et omnes Sanctos atque Electos DEI) Fidemque mea spondeo, et promitto Serenissimo, Potentissimo, ac Invictissimo Principi FRANCISCO Imo Auftriae Imperatori, Hungariae et Bohemiae hujus nomini quintus, Dalmati-aeque, Croatiae, Slavoniae Regi Apostolico, Haereditario Terrae Principi, ac Domino Domino Nostro meo Clementissimo; Quod Suae Sacrae, Caesareae et Regio Apostolicae Majestati perpetuo fidelis, obediens et devotus ero, nec non Ejusdemque Haeredum et Successorum Honorem, Dignitatem, et Commodaque semper observare et promovere studebo, Damna vero, pro Viribus, avertam, in quacunque Re per Modum Confilii, interrogates fuero, fideliter; quod optimum et utilissimum videbitur, Confilium dabo, Odio, Amore, Timore, Favore, aliisque Complacentiis, Affectibus, aut Corruptelis femorit, Confilia quoque et Secreta praelibati Confilii [Regii Locumten. hungarici] nemini revelabo, debitum Honorem ac Observantiam Praesidi modofati Confilii exhibebo; nulli Partim Confilio, vel praetor Aequitatem adhaerebo; Instructionem Regiam, in Legibus, et Articulis Regni fundatam, exacte observabo; Omnia denique alia praestabo, quae fidelem, et juratum Confiliarium praestare decet, et oportet, quaeque Honefati, et Justitiae, sunt confentanea. Et prout de praefenti nulli secretae Societati, aut Confraternitati, sive intra Ambitum haereditariarum Suae Majestatis Caesareae et Regio Apostolicae Ditionum, sive extra illas adlectus sum, ita neque a modo in posterum ad qualemcunque talismodi secretam Consociationem, quocunque demum sub praetextu, me immittam. Ita me DEUS adjuvet, (Beatissima Virgo Maria, et omnes Sancti atque Electi DEI).” *Juramentum Confiliariorum Consilii Regii Locumtenen. Hungarici*, MNL OL A 82 (Liber Juramentorum, 1806–1842), 1 kútfő, fol. 58.*

⁵¹ Illés József: *A Magyar czimer és a királyi czim története 1804-től kezdve*. Budapest, 1917. 7–11.

⁵² Heindl, Waltraud: *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*. Wien–Graz–Köln, 1991. 44., 287–288.

Egy kevésbé szembeötlő, mégis jelentős változás található a *Vormärz* hivatali esküszövegeiben: az Istennek címzett részben a Szűz Máriára és a szentekre vonatkozó rész zárójelbe került. A katolikus udvar dikasztériumaiban (Erdéllyel szemben, ahogy már láttuk) használatos dekretális esküforma (*decretale juramentum*), amelyet a *Carolina Resolutio* tett kötelezővé 1731-ben, hosszú ideig lehetővé tette a protestánsok kirekesztését a közszolgálatból.⁵³ A vallási tolerancia jegyében azonban 1790–1791-ben megreformálják azt, és a protestánsok számára opcionálissá teszik⁵⁴ – e tolerancia azonban csak a keresztényekre terjed ki, a nem keresztények továbbra sem vállalhatnak hivatalt a közigazgatásban.

Így a *Vormärz* időszakában a közigazgatás egyre növekvő átpolitizáltsága a hivatali esküszövegen is nyomot hagy, amelyben a hűség kívánalma fontosabbá válik a hivatali kötelezettségeknél.

A forradalom és a neoabszolutizmus időszaka (1848–1860)

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc hatására, amelynek idején létrejöttek az első magyarországi minisztériumok, és kimondták az ország függetlenségét, egy sor új hivatali eskü jött létre. Az esküszövegek éles cezúrát vontak a korábbi időszakokkal, és egyre nagyobb hangsúlyt kapott bennük egyféle nemzeti legitimitás kifejezése. Továbbá átformálásuk a rendszerben végbemenő változásokat is jól tükrözi.

Az áprilisi törvények kihirdetését követően először vonatkozott ugyanaz az eskü a hierarchiában elfoglalt pozíciótól függetlenül a tanácsosokra, titkárokra és fogalmazókra: a külön tanácsosi eskü végleg megszűnt a közös hivatali esküben. Az 1844 óta a latint felváltó magyar hivatalos nyelven előírt közös esküminta továbbra is egyszerre hűségi és hivatali eskünek tekinthető, azonban *Vormärz*beli változatához képest igen sokat rövidül: „Én, N. N. esküszöm az élő Istenre, az alkotmánynak és királynak hűséget, a törvényeknek engedelmisséget, és ígérem és fogadom, hogy a reám bízott, s elvállalt hivatalnak minden kötelességeit igazság és törvény szerint pontosan és lelkiismeretesen fogom teljesíteni. Isten engem úgy segítjen.” (Az irodabelieké a záró részben másként alakult: „...lelkiismeretesen teljesítem, és a hivatalos iratokat és azoknak titkait becsületesen megőrzöm...”)⁵⁵

⁵³ A 1731. évi első *Carolina Resolutio* elrendelte, hogy minden bírának és más tisztviselőnek, ügyvédnek, a megrendelt forma szerint („*ad formulam decretalem*”) kell az esküt letenni, azaz Szűz Máriára és a szentekre utalva („*expressis verbis deiparae Virginis ac Sanctorum*”). *Carolina Resolutio*, 9. pont. Kuzmány, Karol: *Urkundenbuch zum österreichisch-evangelischen Kirchenrecht*. Wien, 1856. 135. A közhivatalok viseléséből a protestánsokat nem zárták ki nyíltan, de a vallási meggyőződésük feladása nélkül gyakorlatilag lehetetlenné vált számukra a hivatali pálya.

⁵⁴ „Az evangélikusok a törvényben előírt eskü letételétől, a mi annak záradékát (a boldogságos szűz Máriát, Isten szentjeit és választottait) illeti, menteknek nyilvánítottak.” 1790/91. évi XXVI. tc. 9 §. Az 1781. évi türelmi rendelet már tett egy lépést ebbe az irányba, de a szövegben akkor még nem szerepelt a következő passzus: „Úgy véljük, hogy az igaz keresztényi türelem megerősítéséhez az is hozzátartozik, hogy az ágostai és a helvét hitvallásúak ne legyenek kötelesek másként esküdni, csakis azon esküforma szerint, amely vallásuk hitelveinek megfelel.” Itt ki kell emelnünk, hogy a *Liber Juramentorum*ban a „szűz Máriára és minden szentekre” vonatkozó szövegrészt, mivel nem volt kötelező, zárójelbe tették – legalábbis a kancellárok és a tanácsosok esetében, amely esküszövegek az első oldalakon szerepelnek. Úgy tűnik, az alsóbb tisztségekre vonatkozó eskük esetében, amelyek az utolsó oldalakon találhatóak, már nem terjedt ki ez az igyekezet, ami azonban nem jelenti azt, hogy ez utóbbiak esetében dekretális esküformáról lett volna szó. Ellenkezőleg, ezek azok a részletek, amelyek az esküminták felhasználásáról közvetítenek információkat, és amelyekből arra következtethetünk, hogy a norma és a gyakorlat nem volt egymással teljes átfedésben.

⁵⁵ Belügyminisztériumi tisztviselők esküje, 1848. április 28. Fábriánné Kiss Erzsébet: *Az 1848–49-es magyar minisztériumok*. Budapest, 1987. 480–481.

Még ha csak formailag is, de ez a minisztériumi eskü nagyban eltér a régi tanácsosi eskü hagyományaitól: az uralkodó tituluszainak barokkos felsorolása, valamint a Szűz Máriára és a szentekre vonatkozó utalás ekkor már egyaránt eltűnik. Az uralkodó, akire immáron csak a Magyarországon egyedülként elismert címe („királynak”) utal, második helyen kerül említésre. Lényeges változásként most először a tisztviselők az alkotmánynak is hűséget esküsznek, amely így először bekerül a hivatali eskübe (a korábbi szövegekben, ahogy láttuk, csak a törvények betartásának kívánalma szerepelt).⁵⁶ Így a bécsi tisztviselőkkel szemben a pestbudai tisztviselőket kétszeres hűségeskü köti, ami később legitimitáskonfliktus forrásává válik. Valóban az egész szabadságharc tétjét összefoglalja az az alkotmányos, majd historiográfiai vita, amely egyrészt az uralkodónak, másrészt az alkotmánynak fogadott – ugyancsak létfontosságú – hűség közötti feszültségre mutat rá. Az eskü kérdése többek között az aradi vértanúk elleni perben is fontos szerephez jut: az uralkodó elleni lázadás kötelességét a vértanúk mindannyian az alkotmányra tett esküjükkel magyarázták.⁵⁷

A hivatásvezésre vonatkozó rész kezdetben a lehető legrövidebb volt. A tisztviselők esküszövegében a hivatali titok megőrzésének kívánalma ekkor még csak az irodatisztek esetében jelenik meg (a következő hónapokban már általánossá válik⁵⁸), míg a feladatvégzésre csak ennyi utal: „hivatalnak minden kötelességeit”.

Míndez azt jelenti, hogy az eskütétel inkább csak valamiféle szándék- vagy hűségnyilatkozatnak, semmint az egyébiránt törvényileg is szabályozott hivatali feladatok pontos meghatározásának tekinthető. Most, hogy az eskütétel függetlenné vált a hagyománytól, amely

⁵⁶ Az alkalmi esküdekre vonatkozó 14. századi esküszövegekben a Szent Korona iránti hűség természetesen nem modern alkotmányként (például az áprilisi törvények értelmében) értelmezi az alkotmány iránti hűséget, azonban valamiféle korai előfutárnak tekinthetjük, amennyiben a Szent Korona (mint egyfajta történelmi alkotmány) túlmutat az uralkodónak fogadott hűségen. Ez a Korona és az alkotmány közötti homályos viszony a dualizmus kori esküszövegekben is megjelenik, amelyekben az esküre kötelezettnek „a magyar korona országainak alkotmányához” kell hűnek maradnia.

⁵⁷ Katona Tamás (szerk.): *Az aradi vértanúk*. Budapest, 2003. A tábornokoknak katonai esküt kellett tenniük, amely 1848-ban a következőképpen hangzott: „Esküszünk a mindenható Istenre, hogy mi felséges királyunk és urunknak ötödik Ferdinánd Magyar-, Dalmát-, Horváth-, Tót-, Halics-, Lodomer-, Ráma-, Szerb-, Kun-, és Bolgárországok apostoli, úgy Jerusalemban királyának, Erdély nagyfejedelemének s a többi, mindenkor hűvek és engedelmesek leszünk, a magyar alkotmányt tisztelni és oltalmazni fogjuk, az Ő Felsége magyar hadi miniszterének, vezéreinek és a többi előjáróinknak engedelmeskedünk, őket megbecsüljük, védelmezzük, parancsolatjokra és rendelkezésekre minden szolgálatokban figyelmezzünk, minden ellenség ellen, bár ki legyen és akárhol fogja Ő királyi Felsége és az alkotmány kívánni, akár vízen, akár a szárazon, minden éjjel nappal, mind csatákban, megtámadásokban, harcokban és ütközetekben mindennemű történetekben, szóval mindenütt, minden alkalomban bátran és vitézi módon hadakozunk, gyalog és loval zászlóinkat soha el nem hagyjuk, magunkat mindenkor úgy viseljük, mint az alkotmány és hadi törvények kívánják és mint a haza védőinket illik, s annál fogva becsületesen élni és meghalni kívánunk. Isten így segítjen bennünket.” Horváth Csaba: *A magyar katonai eskü története*. Budapest, 1998. 23. A kettős hűség kívánalma a katonai esküben is megtalálható, annyiban különbözik azonban a polgári tisztviselői eskütől, hogy itt a király és nem az alkotmány szerepel első helyen.

⁵⁸ Lásd például a pénzügyminisztériumi tisztviselők esküjét (1848. május 6.): „Én N. N. az élő Istenre esküszöm, az alkotmánynak és királynak hűséget, a törvényeknek engedelmisséget; ígérvén és fogadván, hogy a reám bízott ügyeket, utasításom szerint szorgalmasan elintézendem, s a hivatalbeli titkokat senkinek, semmi szín alatt föl nem fedezendem; törvényes előjáróimnak hivatalos körömhez tartozó minden rendeleteit lelkiismeretesen teljesítendem, s kötelességemnek törvény és igazság szerint pontosan megfeleledek. Isten engem úgy segítjen.” Fábíáné Kiss: *Az 1848–49-es magyar minisztériumok*, 480–482.

éppen a szentesített formulák ismétléséből merítette erejét, már a szakítás, a megszakított-ság válik fontossá, és minden terminus mérlegelés és vita tárgya.⁵⁹ Így vanezpéldául a hűség-nyilatkozat esetében, amely változásainak elemzése lehetővé teszi a forradalmi rezsim változásainak nyomon követését. Kezdetben az alkotmányra tett hűségeskü megelőzte az uralkodónak fogadott hűséget, később azonban már csak az alkotmányra kellett felesküdni, az uralkodóra nem – már a Függetlenségi Nyilatkozat kikiáltása előtt is: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, Magyarországnak és Magyarország alkotmányának hűséget, esküszöm, hogy hivatalomban, s minden hivatalos foglalatosságaimban legnagyobb pontossággal, szorgalommal s becsületességgel eljárandok, tudomásomra jött hivatalos titkokat senkivel, semmi ürügy alatt nem közlendem, egyáltalában minden hivatalos dolgaimat hazám javára és a szolgálat előmozdítására mint egy becsületes hivatalnok teljesítendem. Isten engem úgy segítjen.”⁶⁰ Majd végül a történelmi alkotmányra való utalás is eltűnt, és megjelenik a legitimitás új forrása, a függetlenség kinyilvánítása: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy a nemzeti függetlenség nyilatkozatán épülő alkotmánynak hűve leszek, a törvénynek s a kormány rendeleteinek engedelmeskedem, és hivatalos kötelességeimet lelkiismeretesen teljesítendem. Isten engem úgy segítjen!”⁶¹

Nem meglepő, hogy később, a neoabszolutista rezsim lemondott az alkotmányra történő utalásról. 1849 decemberétől fogva a tisztviselőkre vonatkozó új, immár német hivatalos nyelvű eskü Ferenc Józsefnek tett hódolati eskü formáját ölti: „*Ich N.N. schwöre bei Gott dem Allmächtigen, Seiner Majestät dem durchlauchtigsten Kaiser von Österreich und Könige von Ungarn, unserem allergnädigsten Herr Franz Joseph dem Ersten unverbrüchliche Treue und Unterwürfigkeit, Gehorsam den Gesetzen, gewissenhafte Erfüllung meiner Amtspflichten und treue Bewahrung der Dienstgeheimnisse. So wahr mir Gott helfe.*”⁶²

1850 után, amikor az új igazgatási rendszer kiépült, ezt az átmeneti szöveget egy részletesebb szövegre cserélik, amely a birodalom egész területén érvénybe lép. Az Országos Levéltár több doboznyi esküformát (*Eidesformel*) őriz, ami ugyancsak a neoabszolutizmus bürokráciájának aprólékoságáról tanúskodik, ahogyan a felvilágosult abszolutizmus idején az esküminta-gyűjtemények. Dóry Gábor kerületi főispán esküje például a következőképpen hangzott:

⁵⁹ Ez igaz például Madarász László 1848. december 26-i törvényjavaslatára is V. Ferdinánd lemondását követően, amely felmentette a tisztviselőket esküjük alól: „Esküszöm az élő Istenre Magyarországnak s Magyarország alkotmányának hűséget; esküszöm, hogy Magyarország alkotmánya s annak törvényes és jogszerű függetlensége fenntartására törekedvén a magyar haza szabadságát és érdekeit mindenütt és mindenkor teljes erőmből előmozdítandom; esküszöm, hogy a Magyarország budapesti gyűlésének, s az általa megbízott vagy megbízandó kormánynak és ennek útján kinevezett s kinevezendő előjáróinak engedelmeskedvén, valamint senki másról parancsot el nem fogadok, úgy minden kötelességeimet mindig hiven, pontosan és becsületesen teljesítendem, Isten engem úgy segítjen.” Fábiánné Kiss: *Az 1848–49-es magyar minisztériumok*, 480–482.

⁶⁰ *Honvédelmi tisztviselők esküje*, 1849. március 9. Uo.

⁶¹ *Belügyminisztériumi tisztviselők esküje*, 1849. június 19. Fábiánné Kiss: *Az 1848–49-es magyar minisztériumok*, 480–482.

⁶² MNL OL D 54 Abszolutizmuskori levéltár, 1. doboz. A szöveg Berzeviczy Albert magyar fordításában a következőképpen hangzik: „Én N.N. esküszöm az élő Istenre boldogságos szűz Máriára, 's minden Szentekre Ő Császári Kir. Felségének I-ső Ferencz József Austriai Császár, 's Magyar Ország Királyának legkegyelmesebb Urunknak törhetetlen hűséget és jobbágyi hódolatot, a törvénynek engedelmesseget; 's fogadom, hogy hivatalos foglalatosságimat lelkiismeretesen, 's pontosan teljesítendem, hivatalom titkait pedig szorosán megőrzendem. Isten engem úgy segítjen!” Berzeviczy Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon: 1849–1865*. 1. köt. Budapest, 1922. 83.

„Eidesfomel

für dem k.k. Ober Kreis-Präsident Gabriel Dörny

Sie werden zu Gott dem Allmächtigen schwören, und bei Ihrer Ehre und Treue geloben, Seiner Majestät Franz Joseph I. von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich, und nach Ihm, dem aus Allerhöchst dessen Stamme und Geblüte nachfolgenden Erben, treu und gehorsam zu sein, und, nachdem Sie von dem Herrn Minister des Innern zum Kreis-Präsidenten ernannt worden sind, werden Sie schwören, in diesem Amte die Ihnen durch das Gesetz und die besondere Dienst-Instruction auferlegten Obliegenheiten genau zu erfüllen, alle Ihnen von Ihren Vorgesetzten zugewiesenen Geschäfte nach Ihrem besten Wissen und Gewissen eifrigst zu verrichten, stets das Beste des Staatsdienstes im Auge zu behalten, das Amtsgeheimniß streng zu bewahren, in Allem und Jedem die wahre Wohlfahrt der Monarchie, und insbesondere des Ihrer Leitung anvertrauten Regierungsbezirkes auf Grundlage der von Seiner Majestät Ihren Völkern Allernädigst verliehenen Reichs-Verfassung und der besonderen Gesetze, zu befördern, Nachtheil und Schaden nach Ihren Kräften abzuwenden, mit allem Nachdrucke dahin zu wirken, daß dem Gesetze allenthalben Achtung verschafft und Folge geleistet werde, und sich überhaupt so zu benehmen, wie es einem Manne von Ehre und einem treuen Diener Seiner Majestät des Kaisers ziemt.

Was mir eben vorgelesen worden ist, und ich in Allem wohl und deutlich verstanden habe, demselben will ich getreu nachkommen. So wahr mir Gott helfe!

Ofen dem 1sten Dezember 1850⁶³

A Vormärz időszakának esküszövegeivel ellentétben az uralkodónak csak egyetlen titulusa kerül említésre („Kaiser von Oesterreich”): 1848-cal ellentétben a tisztviselők most először kizárólag az osztrák császárnak fogadnak hűséget, és már nem a magyar királynak. Noha a hivatkkozás az alkotmányra az 1850. évi esküben is megmarad, már sokkal rövidebb formában jelenik meg, sőt a hivatalviselésre vonatkozó részen belül, és már a birodalmi alkotmányra („Reichs-Verfassung”), az olmützi oktrojált alkotmányra utal. Egyébként ez a rendelkezés a későbbiekben, még az alkotmány 1851. év végi hatályon kívül helyezése előtt eltűnik a császár által előírt új eskü szövegéből: „Sie werden einen Eid zu Gott dem Allmächtigen schwören und bei Ihrer Ehre und Treue geloben, Seiner Majestät dem Allerdurchlauchtigsten Fürsten und Herrn Franz Joseph dem Ersten, von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn und Böhmen, König der Lombardie und Venedigs, von Dalmatien, Croatien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illyrien, Erzherzog von Oesterreich etc. etc., und nach Allerhöchst Demselben den aus Allerhöchst Dessen Stamme und Geblüte nachfolgenden Erben unverbrüchlich treu und gehorsam zu sein. Sie werden schwören die Ihnen in Ihrem Dienste obliegenden besonders vorgezeichneten Pflichten gewissenhaft zu erfüllen, dabei stets nur das Beste des Dienstes Seiner Majestät und des Staates vor Augen zu haben, den Gesetzen so wie den Ihnen zugekommenen Aufträgen Ihrer Vorgesetzten willigen Gehorsam zu leisten und das Dienstgeheimniß treu zu bewahren.”⁶⁴

⁶³ MNL OL D 54, 1. doboz, fol. 5.

⁶⁴ Stockinger, Thomas: *Der Diensteid der Beamten in der Habsburgermonarchie in Revolution und Neoabsolutismus, 1848–1868*. In: Bismuth, Hervé – Taubert, Fritz (dir.): *La question du serment. De l'âge du prince à l'ère des peuples*. Vienne, 2020. (megjelenés alatt); Bavouzet, Julia: *Les usages du serment officiel des fonctionnaires hongrois de la Double Monarchie*. Bismuth–Taubert (dir.): *La question du serment*, id. mű. Többek között Halász Gusztáv, a kecskeméti közigazgatási főszolgabíró is ezzel a szöveggel teszi le esküjét 1851. december 11-én. MN OL D 54 1 doboz, fol. 599.

Ez az új eskü, amelybe ismét bekerülnek az uralkodó titulusai, mindenekelőtt a tisztviselők engedelmségének kívánalmát hangsúlyozza, akár a törvények (de már nem az alkotmány), akár a feletteseik iránt. Mindazonáltal az 1851. évi rendelet nem teszi lehetővé az esküforma egykori stabilizását: az 1854. évi közigazgatási reform újabb módosításokat vezet be, 1858-ban pedig ismét bekerül a kitétel, amely tiltja a titkos társaságokban való részvételt.⁶⁵ Végül az októberi diploma (1860) és a februári pátens (1861) kihirdetését követően, amelyek helyreállítják az alkotmányos rendet, a hivatali esküszöveg a tradicionális formához tér vissza: az új főispánok „az 1848 előtt szokásban lévő esküforma szerint” teszik le esküjüket.⁶⁶

A folyamatos módosítások következtében a hivatali esküszöveg mintegy két évtized alatt közel tíz különböző változatban jelenik meg. Sőt a köztisztviselők esketésének fontossága körül is heves vita bontakozik ki, amelyben a módosításokkal kapcsolatos aggodalmak is felmerülnek, mondván: a sorozatos változtatások az eskü szimbolikus erejét csökkentették.⁶⁷

A dualizmus kora

A dualizmus időszaka alatt, úgy tűnik, az eskü politikai dimenziója átmenetileg háttérbe kerül. A kiegyezéssel Magyarország új korszakba lép, amit az ország szuverenitásának helyreállítása és ezzel párhuzamosan a központi állam feladatainak megsokasodása, valamint az igazgatási apparátus specializálódása és racionalizációja jellemez. Ennek következtében egy sor tisztség – az oktatói kar, az anyakönyvvezetők, a vasúti alkalmazottak, a fegyőrök, a csendőrök, az erdőtisztek – állami irányítás alá kerül, amelyek betöltői számára új esküszöveget kell kidolgozni. Sőt, a hivatali eskü törvényi keretei olyannyira bonyolultakká válnak, hogy e homályos intézmény részletei még az érintettek számára sem átláthatók.⁶⁸ Valóban

⁶⁵ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. III. Das Ministerium Buol-Schauenstein, Bd. 7.* Hrsg. von Stefan Malfèr. Wien, 2015. 18–22.

⁶⁶ Ez a kitétel többek között az 1860. évi főispáni utasításban is benne foglaltatik (MNL OL D 187, 1. csomó, fol. 129.). „Èn N.N. esküszöm az élő Istenre (boldogságos szüz Máriára Isten minden Szentjeire), s örökös földi fejdelemnek, legkegyelmesebb uramnak, fenséges, hatalmas, győzhetetlen 1ső Ferencz József ausztriai Császár, Magyar és Csehország, ugy Dalmát, Horváth- és Tótország apostoli királyának hitemre fogadom ígérem: hogy Ó cs. kir. apostoli Fenségéhez örökké hí, engedelmes, hódoló leszek, Ó Fenségének, örököseinek, utódainak dicsőségét, méltóságát, hasznát mindenkor fentartani és előmozdítani ügyekszem, kárát pedig eröm szerint elhárítom; Ó Felsege ellenségeinek ellentállók, barátaival baráságban leszek; és mivel Ó Felsege legkegyelmesebb Uram különös kegyelméből engem ezen N. vármegye főispáni hivatalával (helytartóképen) felruházni méltoztatott, e megye minden karait és rendeit jogaik és szabadságaikban a mennyiben tisztemben áll megtartom; minden előttem perlekedőnek, minden hivatalomhoz tartozó ügyben legkissebb személy, tehát gazdag vagy szegény válogatása nélkül, kérelmet adományt, kedvezést, félelmet gyűlölséget, szeretetet és kedveskedést félretéve, miként Isten és az ő igazsága szerint meggyőződve leszek, minden dolog iránt tehetségemhez képest jogos és igaz itéletet igazságot és végrehajtást teszek. Isten engem ugy segéljen (a boldogságos szüz, Istennek minden szentjei).” MNL OL D 187, 1. csomó, fol. 127.

⁶⁷ „...die öftere Wiederholung des Eides dessen Bedeutung verringert”. A miniszteri konferencia ülésének jegyzőkönyve, 1859. nov. 1. Die Protokolle des österreichische Ministerrates. IV. *Das Ministerium Rechberg. Bd. 1.* Hrsg. von Stefan Malfèr. Wien, 2003. 211.

⁶⁸ Ez a *Magyar Közigazgatás* nevű hetilap „Lapunkhoz intézett nyílt kérdések és arra adott feleletek” nevet viselő rovatához beérkező kérdések nagy számából is kiderül, amelyekre az újság igyekezett a lehető legpontosabban válaszolni: kinek és mikor, mely formában és ki előtt kell esküt tennie, kinek nem kell esküt tennie, mihez van vagy nincs joga egy feleskettett tisztviselőnek, mikor tekinthető egy eskü érvénytelennek stb.

minden igazgatási testület saját hivatali esküszöveget kap, amelyekben az adott hivatal végzésére vonatkozó sajátosságok is megjelennek. Ugyanis ebben az időszakban, amikor a köztisztviselők jogi státuszát törvény rögzíti, formálisan azt tekintik tisztviselőnek, akinek „eskütételi kötelezettsége van”, míg korábban éppen a *hivatalnok* biztosította az eskü számára a *hivatalos* jelleget.⁶⁹

Közülük azonban nem mindenkinek kellett feltétlenül hűségesküt is tennie. Bizonyos szakterületeken, például az anyakönyvi hivatalban, az erdőigazgatóságnál, valamint a helyi közigazgatás legalsóbb szintjein – a községekben – a köztisztviselőknél elegendő volt szakmai esküt tenniük.⁷⁰ Ezzel szemben a legtöbb tisztviselő esetében megmaradt az eskü politikai komponense: a köztisztviselő mind az uralkodónak, mind pedig az alkotmánynak hűséget fogadtak, még ha igazgatási területenként találunk is nem jelentéktelen eltéréseket. A központi állami közigazgatásban egy 1898-ban megjelent miniszterelnökségi rendelet megfogalmazza „a közigazgatás valamennyi ágában és az állami számvevőszéknél alkalmazott többi polgári állami tisztviselő különbség nélkül” leteendő esküszövegét a következő minta szerint: „Én, N. N., esküszöm az élő Istenre, hogy ő császári és apostoli királyi Felségéhez, ő Felsége uralkodó házához, a magyar korona országainak alkotmányához hű leszek, a törvényeket, a törvényes szokásokat, rendeleteket, utasításokat és szabályokat megtartom, hivatali előljáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó köteleességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem. Isten engem úgy segéljen!”⁷¹ Az államtitkároknak, állami számvevőszéki alelnököknek és főispánoknak, valamint az altiszteknek és szolgáltnak külön-külön, de nagyjából hasonló minta készült, amelyeket mind tartalmaz a rendelet. Így e szöveg tekinthető a dualizmus kori állami közigazgatási köztisztviselők közös esküszöveg mintájának – ahogy említettük, más szakterületeken és közigazgatási szinteken más volt a szokás.

Az esküszövegben a politikai dimenzió csekély szerepét mindenekelőtt az uralkodó iránti engedelmesre vonatkozó rész hiánya jelzi: míg az esküt tevőnek már egészen a kezdetektől hűséget és engedelmeséget kellett fogadnia („*fideliter et obediens*”, „hű és engedelmes”, „*treu und gehorsam*”), a továbbiakban a szöveg már csak hűségre utaló részt tartalmaz („hű leszek”). Az uralkodó titulusa különösen érdekes: az állami központi igazgatásban dolgozók által teendő eskü „ő császári és apostoli királyi Felséghez” van címezve a 18. század óta hagyományosan érvényben lévő megfogalmazásnak megfelelően. Így teszik le esküjüket például a miniszteri és számvevőszéki tisztviselők, de a főispánok, a vasúti alkalmazottak és az igazságszolgáltatás alkalmazottai is.⁷² Hasonló a katonai eskü, amely továbbra is tartalmazza

⁶⁹ Hencz Aurél: *Törekvések a közszolgálati etika kialakítására. A dualizmus és a két forradalom kora.* 1. köt. Budapest, 1987.

⁷⁰ Például községi előljáróságnál (községi bíró, községi tanács, körjegyző, pénztárnok, községi jegyző, közgyám): „Én N. N. esküszöm, hogy a hivatalommal járó kötelezéseimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem. Isten engem úgy segéljen!”, *Corpus Juris Hungarici*, 1871: XVIII, §86, 1886: XXII, §85. Itt nem új rendelkezésről van szó, sőt a falusi tisztségviselőkre vonatkozó esküszövegek korábban már említett gyűjteményében is találhatók nem politikai jellegű esküszövegek (lásd 38. lábjegyzet).

⁷¹ 1898/6451. M. E. számú rendelet, (*Rendeletek Tára*, 1898).

⁷² A miniszteri dolgozók, főispánok és számvevőszéki alkalmazottak esetében lásd: 1898/6451. M. E. számú rendelet, (*Rendeletek Tára*, 1898). A vasúti dolgozók esetében lásd: 1907/58.654. K. M. számú rendelet (*Rendeletek Tára*, 1907). Az igazságszolgáltatásban dolgozók esetében lásd: 1891/4291. I. M. számú rendelet (*Rendeletek Tára*, 1891).

az uralkodó többi titulusának felsorolását („Felséges Fejedelmünk s Urunk első Ferencz Jó-zsef, Isten kegyelméből ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország Apostoli királya”⁷³).

Míg az állami tisztviselők (*Staatsdiener*) esküszövege az összbirodalmi, *gesamtstaatlich* keretre utal, a vármegyei, önkormányzati, valamint az országgyűlési tisztségviselők csak a (magyar) királynak tesznek hűségesküt, mégpedig a következő rövid formában: „a királyhoz hű leszek”⁷⁴ – azonban az eskü második, a hivatásvégzésre vonatkozó része megegyezik az állami tisztviselőkével. Ez az apró különbség korántsem jelentéktelen, ha tudjuk, hogy a reformkor óta az uralkodó titulusainak meghatározása vita tárgyát képezte: a vita gyökere Magyarország Birodalmon belüli jogi státuszának kérdéséig nyúlik vissza.⁷⁵ Ebből adódóan például I. Ferdinándnak nem osztrák császárként, hanem magyar királyként kellett részt vennie az 1835. évi diétán, mégpedig V. Ferdinánd néven (ez a kettős számozás a reformkor esküszövegeiben is megjelenik). Sőt 1848-ban Kossuth Lajos egyenesen arra kérte a magyar királyt, hogy üzenjen hadat az osztrák császárnak, míg az abszolutizmus ideje alatt a magyar királyi titulus eltűnik a hivatalos nyelvből. Tehát a dualizmust szimbolizáló császári és királyi minőség (*k.u.k.*), amely megjelenik az állami tisztviselők esküjében, kényes politikai egyensúly produktuma és jellemző az Osztrák–Magyar Monarchiára, de tulajdonképpen az állami és vármegyei közigazgatás dualizmusát is jelzi, mivel az önkormányzati tisztviselők esküjében már nem szerepel.⁷⁶

Ahogy az esküszöveg, az eskütétellel járó szertartás/gesztusok is a közigazgatási ágazatok és a hierarchiában foglalt pozíció szerint változnak. A korábbi időszakokkal ellentétben a hivatalos szövegekben ekkor már fellelhetők a jelzések az eskütétel módjáról: az esküt „ünnepélyes módon”⁷⁷ kell elmondani, szívre tett kézzel (a minisztériumi alkalmazottak esetében), két (a közigazgatásban dolgozók számára) vagy (a miniszterek esetében) három ujjukat felfelé tartva. A tisztviselő ekkor hangosan, vagyis „élő szóval” köteles elismételni az eskü szövegét, majd „sajátkezűleg”⁷⁸ aláírni az oklevelet két példányban. Vagyis egy élőszóban elmondott esküről van szó, melyet az érintett írásban is megerősít – ez egyébként a közepkor óta az eskütétel tradicionális formája. Mindezekon kívül az esküt az ország hivatalos nyelvében kell elmondani,⁷⁹ amely körülményre az állami és felekezeti vagy nemzetiségi magániskolák tanárainak figyelmét⁸⁰ külön fel is hívják. Ezzel szemben az esketés vallási szempontból igen

⁷³ 1887/762 H. M. számú eln. körrendelet (*Rendeletek Tára*, 1887).

⁷⁴ A vármegyéken dolgozó tisztviselők esetében: *Corpus Juris Hungarici*, 1870: XLII, §71. A városházakon dolgozók esetében: *Corpus Juris Hungarici*, 1872: XXXVI, §105. Az országgyűlésben dolgozó tisztviselők esetében: *Képviselőházi Szolgálati Szabályzat* §19, 1908.

⁷⁵ Péter László: *Die Verfassungsentwicklung in Ungarn*. In: Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Péter (Hrsg.): *Verfassung und Parlamentarismus. Die Habsburgermonarchie (1848–1919)*. Bd. 7/1. Wien, 2000. 273–276.

⁷⁶ Bavouzet: *Les usages du serment officiel des fonctionnaires hongrois*.

⁷⁷ A m. kir. honvédelmi miniszter által kibocsátott utasítás, a véderőről szóló 1889. évi VI. törvényzikk végrehajtása iránt. (*Rendeletek Tára*, 1889).

⁷⁸ „Az illetők a mellett, hogy az esküt élőszóval elmondják, annak leirt szövegét még sajátkezűleg is aláírni tartoznak.” A m. kir. belügyminisztériumtól. Szervezeti és szolgálati utasítás a m. kir. csendőrség számára (*Rendeletek Tára*, 1887).

⁷⁹ Kizárólag a polgári igazgatás hatókörébe ekkor még nem tartozó honvédeknek lehet az eskü szövegét saját anyanyelvükön előolvasni és elmagyarázni. 1887/762 H. M. számú eln. körrendelet (*Rendeletek Tára*, 1887).

⁸⁰ *Corpus Juris Hungarici*, 1907: XXVII, §32, 1913: XL, §30.

engedékeny. 1791 és a dekretális eskü elhagyása óta az eskü intézményének fokozatos szekularizálódása lehetővé tette az eskü vallási szempontból semleges („laikus”) formájának, a fogadalomnak a megjelenését. Már a 19. század közepétől rendszeresen található a különböző eskütételeket szabályozó törvényekben az eskü mellett alternatívaként a fogadalom:⁸¹ minden tisztviselő maga döntheti el, hogy hagyományos formában teszi-e le az esküt („esküszöm az élő Istenre”), vagy pedig egyszerű fogadalmat tesz („becsületemre fogadom”). Az összevetés kedvéért érdemes megemlíteni: mind a német, mint az ausztriai tisztviselőknek egészen a Weimari, illetve a Német-ausztriai Köztársaságig várniuk kellett egy efféle választási lehetőségre.⁸² A vallási kellékeket sem kizárva, a köztisztviselők számára azt is lehetővé kellett tenni, hogy kívánságuk esetén feszület vagy égő gyertya előtt mondhassák el esküjüket.⁸³ A zsidókra vonatkozóan, feltehetőleg abból adódóan, hogy a közigazgatásban csak csekély számban voltak jelen, nem szerepel hasonló kitétel. Ezzel szemben az ügyvédek szakmai esküjében, illetve a tanúk esetében a tanúsító esküben benne foglaltatik, hogy az izraelita szokásoknak megfelelően kipával a fejükön és egyik kezüket a Tórára téve tegyék le esküjüket. Mindehhez azonban rabbi jelenléte nem volt szükséges.⁸⁴

Mint minden olyan ceremónia esetében, amely az állam mágiáját teszi láthatóvá, az eskü letétele ritualizált, vagyis egyfajta rituális rendet követ (mozdulatokkal, szavakkal, az ünnepi környezettel). Ez a szimbolikus dimenzió egyre inkább fontossá vált, mivel a dualizmus időszakában a hivatali eskü elveszíti jogi vetületét. Szimbolikusan továbbra is a közszolgálatba lépést jelzi, ám a hivatalban eltöltött éveket nem az eskü letételének pillanatától, hanem a tényleges hivatalba lépéstől számolják, a kettő között pedig hetek, sőt akár hónapok is eltelhetnek.⁸⁵ Továbbá, függetlenül attól, hogy egy tisztviselő tett-e esküt vagy sem, a hivatása végzése közben az általa vétett hibákat a közigazgatási bíróság egyformán ítéli meg, az esküszegést pedig önmagában nem tekinti súlyosbító körülménynek.⁸⁶ Paradox módon éppen akkor válik a hivatali eskü csak az átmeneti rítusokra emlékeztető ünnepélyes aktussá, amikor a

⁸¹ Lásd például: *Corpus Juris Hungarici*, 1868: XXVI, §43, 1871: XVIII, §86, 1872, XXXVI, §106, 1874, §12, 1875: VII, §29, 1876: XV, §21, 1881: XXI, §51, 1883: XLIV, §21, 1886: VII, §3, 1899: XV, §153, 1909: X, §39, 1913: XIV, §30. Leggyakrabban a következő mondat vezeti be a fogadalom szövegét: „Ha a megválasztott azt nyilvánítaná, hogy az eskü vallási meggyőződésével ellenkezik, a következő fogadalmat kell tennie”.

⁸² Conze, Vanessa: *Treue schwören. Der Konflikt um den Verfassungseid in der Weimarer Republik*. Historische Zeitschrift, Bd. 297. (2013) No. 2. 354–389.; Garstenauer, Therese: *Diensteide und Gelöbnisse ehemaliger Bediensteter der Habsburgermonarchie 1918–1921*. In: Bismuth–Taubert (dir.): *La question du serment*; Bavouzet: *Les usages du serment officiel des fonctionnaires hongrois*. id. mű.

⁸³ 1907/76.000. V. K. M. számú körrendelet (*Rendeletek Tára*, 1907).

⁸⁴ „...a rabbi közbejötté nélkül is, de minden esetre feltett kalappal a Thórára tett kézzel esküdjének.” 1867/ I. M. jul. 25-én kelt pótrendelele (*Rendeletek Tára*, 1867), §13.

⁸⁵ *Corpus Juris Hungarici*, 1885: XI. Kimondatlanul a nyugdíjba vonulásról szóló törvény is súlyos csapást mér a hivatali esküre.

⁸⁶ „Az eskü természetszerűen a jövő magatartásra vonatkozó promisszorios eskü, ehhez képest megsejtését nem mint hamis esküt bírálják meg, legfőleg súlyosító körülménynek tekintik a [hivatali eskü]-vel ellentétes magatartást. Egyébként a hivatali büntettek és vétségek szempontjából annak, hogy a terhelt hivatalnok tett-e [hivatali esküt] vagy nem, döntő súlya nincs.” *Révai Nagylexikon*, 10. köt. Budapest, 1914. 151. Ezzel szemben a katonák esetében az elkövetett vétség büntetési tétele magasabb, amennyiben az érintett korábban esküt is tett. A behívóparancs megtagadása például egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett, amennyiben az érintettet eskü köti, de azokra, akik nem tettek esküt, csak hat hónaptól két évig terjedő szabadságvesztés szabható ki. 1893/23.025. H. M. számú körrendelet (*Rendeletek Tára*, 1893).

köztisztviselőstátusz tartóoszlopaként jelenik meg. Egységes és egységesítő „integratív adminisztratív ritusként”⁸⁷ nemzetiségi és felekezeti hovatarozástól függetlenül olyan közös értékalapzatot hoz létre a tisztviselők számára, amelynek alapja a magyar alkotmány és főképpen Ferenc József iránti hűség és a hivatásetika tisztelete.

Az 1918–1919-es forradalmi időszak

Az első világháborút követően az eskü politikai aspektusa ismét előtérbe került. Az 1848–1849-es időszakhoz hasonlóan a rezsimváltások és forradalmak gyors egymásutánisága egyféle inflálódáshoz vezetett: 1919 és 1920 között a köztisztviselőknél négy, olykor öt különböző esküt is le kellett tenniük: először a monarchiára, majd a demokratikus, később pedig a tanácsköztársaságra, az ellenforradalmi kormányra, végül a magyar kormányzóra – nem beszélve azokról a köztisztviselőkről, akik az idegen megszállás alá került területeken maradtak. E zavaros periódusban, amelyet a határok és az államforma bizonytalansága jellemzett, az eskükben a hatalom elszemélytelenedése, vagyis az állam vezetője iránti hűség kívánalmának elhagyása tükröződött, és konszenzus alakult ki a haza iránti hűség fontossága tekintetében.

A királyra utoljára 1918. október 31-én esküdött fel a magyar kormány. E gyakran elfelelt eskü szövegét Drozdy Győző, a Nemzeti Tanács írnoa örökítette meg: „Esküszöm az egy élő istenre [sic], boldogságos Szűz Máriára és Istennek minden Szentjeire, hogy Ő császári és apostoli királyi Felségéhez örökké hű, engedelmes és hódoló leszek (A pesti utcán ekkor volt lehangosabb forradalmáraink kiáltozása; Éljen a Köztársaság!) Ő Felségének, örökösének és utódainak dicsőségét, méltóságát, hasznát mindenkor fenntartani és előmozdítani igyekszem... Legnagyobb gondal azon leszek, hogy a királyi jogok, mentességek, kiváltságok csorbulást ne szenvedjenek... Ő Felsége szándékait, titkait senkinek fel nem fedezem... Valamint pedig határainkon belül vagy kívül semmiféle titkos társaságnak (Bólyai páholy) tagja nem vagyok...”⁸⁸

A szerző ironikus megjegyzésével szemben itt nem a „spanyol királyi háztól kölcsönzött antik esküszövegről”, hanem a reformkori hivatali esküről van szó, amelyet IV. Károly anakronisztikus módon utoljára életre keltett. A Habsburg Monarchia hatyúdalaként ennek a király (vagy inkább a homo regius) előtt tett utolsó eskünek azonban már csak szimbolikus jelentősége lehetett, mivel IV. Károly másnap távbeszélőn (!) felmenti a kormányt esküje alól.⁸⁹ Bár a felmentés csak a kormányra vonatkozott, így a tisztviselőket elvileg nem érintette,⁹⁰ „ezzel az egy szóval elismerte az uralkodó Magyarország önállóságát. Az a paktum, mely Szent István országát a Habsburgok birodalmához kötötte, megszűnt érvényben lenni.

⁸⁷ Ez a kifejezés, amelyet Magali Gravier használt az újraegyesített Németország közigazgatásával összefüggésben, a dualizmus kori Magyarország esetében is jól használható. Gravier, Magali: *Entrer dans l'administration de l'Allemagne unifiée: une approche anthropologique d'un rituel d'intégration (1990–1999)*. Revue française de sciences politiques, vol. 53. (2003) No. 3. 323–350.

⁸⁸ Paksy Zoltán (szerk.): *Elvett illúziók: Drozdy Győző emlékiratai*. Budapest, 2013. 41–42.

⁸⁹ E drámai epizódról lásd: Garami Ernő: *Forrongó Magyarország: emlékezések és tanulságok*. Budapest, 1922. 39–42.

⁹⁰ Ezzel szemben az ausztriai tisztviselőket nem a császár, hanem törvény mentette fel. (Gesetz vom 12. November 1918 über die Staats- und Regierungsform von Deutschösterreich. Staatsgesetzblatt, Bd. 5. (1918), §6: Die Beamten, Offiziere und Soldaten sind des dem Kaiser geleisteten Treueides entbunden.).

Amit századok küzdelmei nem tudtak kivívni, azt most a lehető legegyszerűbb módon megtette egy kis telefonbeszélgetés”, ahogy két francia író, Jean és Jérôme Tharaud patetikusan közli.⁹¹ Az eskü alól felmentés valóban olyannyira fontos aktus, mint maga az eskütétel.

Annak érdekében, hogy ne maradjanak „eskütlének” (*eidlos*), a miniszterek, másnap esküt tettek a Nemzeti Tanács előtt, mégpedig egy kizárólag politikai aspektusra redukált meg egyezésen alapuló formában: „Esküszöm, hogy Magyarországhoz hű leszek, teljes függetlenségét megvédem, minden örömmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen.”⁹² Ami a köztisztviselőket illeti, Károlyi Mihály úgy döntött, hogy „a fennálló szabályokban megállapított eskü vagy fogadalom szövegéből a királyság intézményével kapcsolatos rész elmarad, és e helyett a magyar Népköztársaságra és annak alkotmányára való hivatkozással kell újabb esküt vagy fogadalmat tenni”.⁹³ A köztársaság iránti hűség november végén kerül be az esküszövegbe: „Én, N.N. esküszöm az élő Istenre, hogy a Magyar Népköztársasághoz és ennek alkotmányához hű leszek.”⁹⁴ Megtalálható tehát a hazára és az államra hivatkozás, amely 1848 óta a politikai legitimitás új forrását jelenti az alkotmányra vonatkozó hagyományos jogi formula mellett. Ez a hivatkozás azonban egy bizonyos politikai rezsim formájában jelenik meg itt, először a Népköztársaság, majd 1919-ben a Tanácsköztársaság formában, mint később, 1946-ban⁹⁵ és 1949-et követően.⁹⁶ Továbbá a nép mint hivatkozási alap („Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni”) bekerült a hivatalos nyelvbe.

Ezzel szemben a szegedi ellenforradalmi kormány, amely saját legitimitásának biztosítása érdekében magát az államiság jogfolytonos képviselőjének tekintette, a dualizmus hivatali esküjéből merített ihletet a köztisztviselők 1919. május 31-jei esketéséhez: „Én N. N. esküszöm az élő Istenre, hogy Magyarországhoz és ennek alkotmányához hű leszek, a hivatali

⁹¹ Tharaud, Jean – Tharaud, Jérôme: *Ha Izrael a király*. Napkelet, 2. évf. (1924) 6. sz. 22. E riport-szerű tanulmány, amely a 1918-at követő budapesti eseményekre tér vissza, franciául publikálták először 1921-ben, és egy trilógia első kötete (*Ha Izrael már nem király*, 1933, *A vörös Bécs*, 1934). Ezen erősen németellenes és kissé antiszemita iratokban a két francia testvér a zsidó kultúrát és vallást igyekszik elmagyarázni egy tanultabb francia olvasóközönségnek, amelyet élesen megosztott az 1894 és 1906 között zajlott Dreyfus-ügy.

⁹² *Minisztertanácsi jegyzőkönyv*, 1918. november 1., 1. pont. MNL OL K 27 1918.november 1. fol. 2–6.

⁹³ A magyar minisztérium 1918. évi 5.430. M.E. számú rendelete az állami hatóságok, vállalatok és intézetek címének, valamint az eskü és fagadalom [sic] szövegének megváltoztatásáról (*Rendeletek Tára*, 1918.).

⁹⁴ 1918/155.000. B. M. számú rendelet (*Rendeletek Tára*, 1918). Mindazonáltal 1919-ben még találunk olyan esküket, amelyek a korábbi formát követik: Thierfeld Mór miniszteri fogalmazó eskütétele Samassa Adolf államtitkár előtt, Budapest, 1919 évi március hó 10-én, MNL OL K 148 1920-5.t. 29-96 am/I, fol. 3.

⁹⁵ „Én esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy a magyar köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek; Magyarország törvényeit, törvényes szokásait és a kormány rendeleteit megtartom; hivatali előjáróimnak engedelmekedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem. Isten engem úgy segítjen!” *Corpus Juris Hungarici*, 1946: IV.

⁹⁶ „Én ... esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és Alkotmányához hű leszek; az Alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom; hivatali titkot megőrzöm, hivatali előjáróimnak engedelmekedem; hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen és a nép érdekeinek szolgálatával teljesítem és minden igyekezetemmel azon leszek, hogy hivatali működésemmel a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsam.” 4288/1949. (X. 22.) MT számú rendelet a Magyar Népköztársaság és annak alkotmányára teendő eskü tárgyában.

titkot megörzöm, a hivatalommal járó kötelességeket részrehajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal és legjobb tehetségem szerint teljesítem. Isten engem úgy segítjen!”⁹⁷

1920-tól kezdődően a hivatali eskü hasonlóképpen visszatér az 1898-as formájához, amelyben az esküt tevő először hazájának, majd az alkotmánynak, végül pedig az állam fejének (kormányzónak) fogad hűséget: „Én N. N. esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország kormányzójához hű leszek, Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint az alkotmányos kormány rendeleteit megtartom, hivatali előljáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megörzöm, és hivatali kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen!”⁹⁸ Míg tehát a köztársaság a hivatali esküt oly módon próbálta megújítani, hogy a legitimitás új formájára hivatkozott, addig a konzervatív kurzus ragaszkodik a hagyományos formákhoz, amelybe azonban beemelte a haza iránti hűséget.

A 19–20. század folyamán a köztisztviselőktől elvárt hűség mindenekelőtt a hatalom személytelenné válásának folyamatát tükrözi: az uralkodónak fogadott hűséget felváltja a rendszer (Népköztársaság, Tanácsköztársaság) és a haza (Magyarország, Szent Haza) iránti hűség. Ez közvetlen következménye e „zavaros időknak”, amelyeket a kormányzati rendszer, az ország vezetőjének és az ország határainak bizonytalansága jellemez. Míg Ferenc József személye a dualizmus stabilitásának megtestesítőjeként jelent meg, és neve egyfajta buzgóságot tudott kelteni a népben, 1918 után már csak a veszélyben lévő haza retorikájával lehetett a népeséget mozgósítani. 1920 után és az ellenforradalmi Horthy-rezsim stabilizálódását követően a hivatali eskü visszatért tradicionális gyökereihez, amennyiben az alkotmány és az államfő iránti hűséget írta elő.

Konklúzió

Azáltal, hogy a tisztviselők esketését hosszú időperspektívában vizsgáltuk, lehetőségünk nyílt megvizsgálni azokat a változásokat, amelyek az első dikasztériumok tanácsosi esküjében végbementek, majd azt a folyamatot, amelynek során ez az eskü minden közszerület közös esküjévé vált. A forradalmi időszakok kivételével azt tapasztaljuk, hogy az esküszövegben folytonosságot jelent bizonyos, az évszázadok során bevetté vált szófordulatok vissza-visszatérése. A hagyomány e rituális ereje különleges szentséget kölcsönöz a kimondott szavaknak,⁹⁹ amin az írásbeliség és a hatalom szekularizálódása sem változtatott.

Abban az időszakban, amely a rettentő esküben (*horribile juramentorum*) megjelenő büntető Istenben való hittől a nem vallásos, avagy „laikus” fogadalomig terjed, megállapíthatjuk, hogy a vallási aspektus a politikai dimenzióval szemben háttérbe szorul, bár nem tűnik el teljesen: a hivatalos szóhasználatban még ma is az eskü terminus használatos,¹⁰⁰ az

⁹⁷ Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez*. Szeged, 1923. 109.

⁹⁸ 1920/2.708. M. E. számú rendelet a hivatali (szolgálati) esküről (*Rendeletek Tára*, 1920). Érdekeséggéként említjük, hogy a magánkézben lévő iskolák tanítóinak még 1931-ben is „Őfelsége Magyarország apostoli királyának” kellett hűséget fogadniuk, jóllehet IV. Károly 1922-ben bekövetkezett halála óta Magyarországnak nem volt királya – a szövegből mindenesetre a birodalomra való utalás már eltűnt. 1931/865-1-70. V.K.M. számú rendelet (*Rendeletek Tára*, 1931).

⁹⁹ A nyelv és különösen az eskü szakramentalitására lásd: Prodi, Paolo: *Das Sakrament der Herrschaft: der politische Eid in der Verfassungsgeschichte des Okzidents*. Berlin, 1997.; Agamben, Giorgio: *Das Sakrament der Sprache: Eine Archäologie des Eides*. Frankfurt am Main, 2010.

¹⁰⁰ Köbel Szilvia: *A köztisztviselői eskü és a lelkiismereti szabadság – Gondolatok az Alkotmánybíró-ság határozata kapcsán*. Fudamentum, 13. évf. (2009) 4. sz. 119.

eskütétel pedig azon kivételes (és ritka) alkalmak közé tartozik, amikor az érintett egy transzcendens világra hivatkozik. A bürokratikus formalizmus azonban, amelynek feladata saját koherenciájának megteremtése, a modern kor óta jellemzi az esküket, amelyek a kialakulófélben lévő állam benne rejlő rendjére hivatkoznak: ennek megfelelően a dikasztériumokban megjelenik a tekintélyelv, a felettes iránti engedelmesség elve, amely különbözik az uralkodónak fogadott feudális hűségtől. A hivatali titok az uralkodó személyes titkától az államtitokig fokozatosan egyre elvontabbá válik; végül a szakmai előírások is egyre pontosabb megfogalmazást nyernek. Mindennek fényében azonban egészen 1918-ig az uralkodót néven nevezik a hivatali esküben, és a hatalom elszemélytelenedése csak a monarchikus kereteken kívül (1848–1849-ben, majd 1918-at követően) figyelhető meg. A kormányzati rendszerre hivatkozás csak később jelenik meg, ezután azonban a zavaros időkben saját politikai legitimitásának biztosítása érdekében a szabadság- és függetlenségeszményre támaszkodik, és így új alapokon biztosítja a hatalom szakralitását.

JULIA BAVOUZET

Official Oath in the Hungarian State Administration

This study proposes an archaeology of the official oath in the royal Hungarian administration, from the first centuries of the Christian statehood to the end of the monarchy in 1918. The evolutions of the oath pronounced by the councilors (in various medieval councils, dicastries and later in the 19th century's ministries) allows replacing in the *longue durée* this complex phenomenon, the persistence of which until today shows a remarkably long-lasting tradition. First to be addressed here is the issue of implementing a mandatory oath for the king's and later the state's servants, crystallizing the bureaucratization and professionalization of the administration. The second issue is specific to the 19th and 20th centuries, and focuses on the multiple reformulations of official oaths during revolutionary periods: how did evolve the duty of loyalty between allegiance to the king, the constitution, the country and finally the nation? In order to achieve this study, oath-templates were collected from various official sources (*Corpus Juris Hungarici*, *Rendeletek Tára*) as well as from archival oath-repositories (*libri juramentorum*). The political as well as ritual dimensions of the oath taking (and its refusal) are just incidentally part of our study.